

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่ได้นำมาศึกษานี้เพื่อที่จะให้เข้าใจถึงประวัติความเป็นมาของชาวไทพวน ตลอดจนความรู้เรื่องกระบวนการดำเนินกิจกรรมการทอผ้าของกลุ่มสตรีชาวไทพวน ตำบลหนองพยอม อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์เอกสารและรายงานวิจัยต่อไป โดยผู้วิจัยได้ลำดับเนื้อหาไว้ดังนี้

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับไทพวน

- ถิ่นฐานเดิมของชาวไทพวน
- ชาวพวนในประเทศไทย
- วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวไทพวน
- ลักษณะบ้านเรือน
- ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม

ชาวไทพวนบ้านป่าแดง

- ความเป็นมาของชาวไทพวนบ้านป่าแดง
- สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน

ภูมิอากาศ

- โครงสร้างทางสังคม
- อาชีพและเศรษฐกิจในหมู่บ้าน
- กลุ่มทอผ้าบ้านป่าแดง

แนวทางธุรกิจ

- แนวคิดในการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าบ้านป่าแดง
- การจัดการธุรกิจชุมชน
- ลักษณะของธุรกิจชุมชน
- ประเภทของธุรกิจชุมชน
- ความสำคัญของธุรกิจชุมชน
- การสร้างจิตสำนึกการจัดการธุรกิจชุมชน

- แนวทางการพัฒนาธุรกิจชุมชน
- แนวทางการสร้างธุรกิจชุมชนให้เข้มแข็ง
- สิ่งแวดล้อมภายนอกและภายในเชิงธุรกิจ
- การจัดการสหกรณ์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับไทพวน

ปัจจุบันชาวไทพวนในประเทศไทย เป็นคนไทยสาขาหนึ่งในจำนวนกลุ่มชาติพันธุ์ไท ที่อยู่ในประเทศไทย อาทิ เช่น ชาวผู้ไท ไทโซ่ง ไทยวน ไทลื้อ ไทจีน ไทยอง ไทใหญ่ ไทห่ารวม ไปถึงชาวไทภูเขาอีก 9 เผ่าพันธุ์ ที่รัฐบาลไทยพยายามให้ความช่วยเหลือ เพื่อให้เป็นคนไทยและช่วยตัวเองได้

ชาวไทพวนยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะของตนเองไว้ได้อย่างต่อเนื่อง จากตำนานของชาวพวน และตำนานของล้านช้างได้บ่งชี้ว่าถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวพวนอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง แขวงเมืองเชียงขวางในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวปัจจุบัน

1. ถิ่นฐานเดิมของชาวไทพวน

ถิ่นที่อยู่ของชาวไทพวน นอกจากที่เชียงขวางประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวแล้ว ยังกระจายอยู่ทั่วไปบริเวณลุ่มแม่น้ำจิม ริมฝั่งแม่น้ำโขง (อพยพมาอยู่เมื่อถูกฮ่อ เข้ายึดครอง) เมื่อพวกแกว (ญวน) เข้ายึดครองเมืองเชียงขวางนั้น ได้แต่งตั้งเจ้าसानเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ขึ้นครองราชย์สมบัติใน พ.ศ. 2374 ปกครองเมืองพวน โดยอยู่ในความควบคุมของญวน เจ้าसानขอกองทัพลาวจากหลวงพระบางไปช่วยขับไล่ทหารญวน สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้พระราชสุรินทร์ เป็นแม่ทัพคุมทหาร พันกว่าคน (1 กองพัน) ส่วนล้านช้างเจ้าฟ้าร่มขาวจากหลวงพระบางส่งเจ้าอุปราชอกัย เป็นแม่ทัพนำทัพทหารหนึ่งพันคนไปร่วมรบแม่ทัพไทยบังคับให้เจ้าसानกวาดเอาครัวชาวพวนไปประมาณพันลำเรือ จำนวนประมาณหกพันคน โดยพาไปไว้ที่หนองคายและบางกอก ครัวชาวพวนส่วนหนึ่งประมาณสามพันคนเศษหนีกลับไปส่วนที่เหลือถูกด้อนให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ท่าสาน จังหวัดฉะเชิงเทรา

ชาวไทพวนได้ย้ายถิ่นฐานมาจากเมืองพวน 2 ครั้ง โดยครั้งแรกถูกกวาดด้อนเข้ามาในปี พ.ศ. 2325 สาเหตุที่กวาดด้อนเข้ามา เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ต้องการให้เวียงจันทน์ยึดหัวเมืองลาวทั้งหมด เจ้านันทเสนพยายามทำความดีความชอบต่อรัชกาลที่ 1 โดย

ให้ขุนนางลาวไปเกลี้ยกล่อมคนลาวที่อยู่ชายแดนญวนมาสวามิภักดิ์ด้วย พร้อมกับได้ครัวชาวพวน มาถวายครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 2335 การอพยพพวนเข้ามาในไทยเนื่องจากเมืองพวนอยู่ใกล้ชายแดนญวน เจ้านันทเสนยกทัพไปเมืองพวนแล้วเลยไปตีเมืองแฉกกวาดต้อนเอาครัวชาวพวน และลาวทรงคำมา ถวายที่กรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง จำนวนรวมกันประมาณ 4,000 เศษ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า- จุฬาโลกฯ โปรดให้ครัวลาวพวนตั้งหลักแหล่งที่กรุงเทพฯ บริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งศาลาเฉลิมกรุง เรียกถนนบริเวณนั้นว่า “ถนนบ้านลาว” มีศาลาธรรมเรียก “ศาลาบ้านลาว”

เมืองพวนเป็นดินแดนของการช่วงชิงอิทธิพลกันระหว่างไทยกับญวน ราชสำนักไทย จึงมีนโยบายนำประชาชนกลุ่มนี้เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ เพื่อให้พ้นจากการรุกรานของญวนหรือมิให้ เป็นกำลังของญวนต่อไป และยังมีนโยบายกวาดต้อนเอาผู้คนฝั่งซ้ายมาไว้ฝั่งขวาแม่น้ำโขงให้มาก ที่สุด ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ถึง 2 ครั้ง ครั้ง แรกเมื่อ ปี พ.ศ. 2369 เจ้าอนุวงศ์หนีไปเมืองญวน สมเด็จพระราชวังบรมมหาศกดิพลเสพลย์ แม่ทัพไทย เข้ายึดเมืองเวียงจันทน์ได้ และกวาดต้อนครอบครัวลาวมาไว้ที่กรุงเทพฯ และสระบุรี จำนวนมาก ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2371 เจ้าอนุวงศ์กลับมาเวียงจันทน์อีกครั้งหนึ่ง เจ้าพระยาราชสุภาวดี ที่สมุหนายก กลับไปเวียงจันทน์ปราบกบฏถึง 2 ครั้ง และให้ทำลายเมืองเวียงจันทน์โดยยกเว้นแต่ วัดไว้เท่านั้น จากนั้นจึงกวาดต้อนครอบครัวลาวมาไว้ที่เมืองพันพร้าว เพื่อเตรียมส่งกรุงเทพฯ

ในปี พ.ศ. 2372 การกระจายครัวลาวไปไว้ตามหัวเมืองต่าง ๆ นั้น ที่น่าสนใจคือมีรับสั่ง ว่า “ถ้าเป็นครัวข้าพระกับลาวพวน ให้ส่งไปกรุงเทพฯ อย่าให้ตกค้างปนกับลาวพวกอื่น” ซึ่งส่วน ใหญ่จะโปรดเกล้าให้ไปอยู่ที่เมืองเพชรบุรีตามพวกที่เข้ามาอยู่ก่อน (วิเชียร วงศ์วิเศษ, 2520 : 1- 5)

2. ชาวพวนในประเทศไทย

ชาวไทพวน ที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศไทยปัจจุบันเท่าที่สำรวจจากเอกสาร (อย่าง สังกะเสน) มีดังนี้

บ้านลาวพวนแถวสะพานมอญ บางไผ่ใกล้ข้างวัดคอกหมู หมู่บ้านลาว (บริเวณศาลา เฉลิมกรุงเก่า) บางกะปิ บ้านวัดบำเพ็ญ อำเภอมินบุรี สองฝั่งคลองแสนแสบ ธนบุรี บ้านหมี จังหวัด สระบุรี อำเภอบางบาล จังหวัดนครนายก ตำบลโพธิ์พิสัย อำเภอบึงกาฬ จังหวัดร้อยเอ็ด บ้านคูบัว จังหวัดราชบุรี บ้านอรัญญิก จังหวัดอยุธยา อำเภอพรหมบุรี อำเภออินทบุรี จังหวัดอ่างทอง บ้านท่า สาร จังหวัดฉะเชิงเทรา บ้านวัดโบสถ์ จังหวัดกาญจนบุรี วัดหลวง จังหวัดนครพนม อำเภอ พนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา บ้านเตาเหล็ก บ้านเชียงใต้ บ้านเมืองแมด บ้านราชฮ้าง บ้านเมืองกลาย บ้านท่าเหล่า (ทั้งหมดอยู่ริมแม่น้ำท่าลาด) บ้านเมืองเก่า บ้านแสน บ้านบาน บ้านทุ่ง บ้านหอ บ้านโรง บ้านจอมศรี จังหวัดเพชรบุรี

มีชุมชนลาวกระจายทั่วไปบริเวณใกล้เคียงแถบเขาชัยย้อย จังหวัดหนองคาย จังหวัดสุโขทัย อำเภอสรีสัชชาลัย มีบ้านหาดเลี้ยว บ้านหาดสูง บ้านแม่ราก บ้านใหม่ บ้านป่าไผ่ อำเภอสวรรคโลกมี บ้านคลองมะพลับ อำเภอลานหอย มีบ้านวังหาด ตำบลลิ่งชัน จังหวัดแพร่มีบ้านทุ่งโห้งเหนือ บ้านทุ่งโห้งใต้ จังหวัดอุดรดิษฐ์ มีบ้านปากฝาง บ้านผาจก (ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว) จังหวัดพิจิตร ที่ อำเภอดงพวนหินมี 2 หมู่บ้าน คือ บ้านป่าแดงและบ้านทับคล้อ จังหวัดลพบุรีมี อำเภอบ้านหมี่ มีหลายหมู่บ้าน เช่น บ้านคลองไม้เสียบ บ้านหมี่ บ้านเชียงงา บ้านเช่า บ้านโพหนอง บ้านกลางบ้านราษฎร์ บ้านดินเขา บ้านหินปัก จังหวัดอุดรธานี อำเภอมือเมือง มีบ้านโคกกระเทียม บ้านถนนแค บ้านถนนใหญ่ ตำบล ทะเลชุบศร บ้านขนุนเชียงงา ที่บ้านเผือ บ้านสะเดย บ้านโนนยาง บ้านทราย บ้างวังกระพี บ้านกล้วย บ้านห้วยกรวด บ้านหนองเมือง บ้านมะขามเต่า บ้านหลุมข้าว บ้านหนองทรายขาว บ้านสายห้วยแก้ว

นอกจากนี้ ที่จังหวัดนครนายก จังหวัดฉะเชิงเทรา และจังหวัดปราจีนบุรี มีอีกหลายหมู่บ้านอยู่เขตชายแดนเขมรติดกับอำเภอรัญประเทศ จังหวัดสุพรรณบุรี มีที่อำเภอบางปลาม้า บ้านมะขามล้มบ้านเก้าห้อง บ้านด่าน บ้านโคกโก บ้านตะลุ่ม บ้านสุด บ้านตะลุ่ม บ้านหมี่ บ้านรางบัว ฯลฯ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดชัยภูมิ อำเภอสว่างดาว จังหวัดพิจิตรโลก อำเภอบึงสามพัน จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น (ปรานอม อัดโตหิ, 2541 : 5)

จำนวนประชากรที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยในช่วงแรก ๆ นั้น ไม่อาจระบุแน่ชัดได้ว่ามีเท่าใด ปัจจุบันได้มีการสำรวจจำนวนประชากรพวนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ซึ่งมีกระจายอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ดังนี้

ตารางที่ 2.1 จำนวนประชากรชาวไทพวนในจังหวัดต่าง ๆ

จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)	จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)
กาญจนบุรี	3,678	เพชรบุรี	4,125
กำแพงเพชร	3,715	เพชรบูรณ์	14,700
จันทบุรี	151	แพร่	7,676
ฉะเชิงเทรา	12,405	ยโสธร	2,099
ชัยนาท	468	ร้อยเอ็ด	1
เชียงราย	80	ลพบุรี	16,769
เชียงใหม่	2	ลำพูน	2
ตาก	157	เลย	1,415

นครนายก	11,205	สระบุรี	6,764
---------	--------	---------	-------

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)	จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)
นครปฐม	1,370	สระแก้ว	3,323
นครสวรรค์	14,255	สิงห์บุรี	1,272
นนทบุรี	103	สุพรรณบุรี	11,919
น่าน	3,485	สุโขทัย	10,385
ปทุมธานี	15	หนองคาย	3,675
ประจวบคีรีขันธ์	268	อุตรธานี	7,340
ปราจีนบุรี	17,416	อุตรดิตถ์	9,276
พะเยา	3	อุทัยธานี	1,543
พิจิตร	15,558	อุบลราชธานี	20
พิษณุโลก	3,792		
รวมหมด 190,430 คน			

ที่มา : โครงการแผนที่ภาษา สถาบันวิจัยภาษาฯ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2538
(อ้างในปรานอม อัดโตหิ, 2541 : 31)

3. วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวไทพวน

3.1 ลักษณะบ้านเรือน

วิเชียร วงศ์วิเศษ (2520 : 7 - 9) ได้กล่าวถึงการตั้งบ้านเรือนของชาวไทพวนว่า บ้านชาวไทพวนนิยมปลูกให้มีได้สูง หลังคาทรงมะนิลา หันหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ จะผูกมัดด้วยหวาย ถ้าเป็นเจ้านายหรือคนมีฐานะดีหรือวัดวาอารามจะใช้ตะปูซึ่งทำขึ้นเอง ช่างเหล็กจะตีตะปู เป็นรูปสี่เหลี่ยมรีวแหลม หัวตะปูพันเหล็ก 2 เท่าตัวตะปู เพื่อให้หัวใหญ่ ส่วนเหล็กจะหลอมจากแร่เหล็กที่ขุดได้เองหลังกามุงด้วยหญ้าคา ถ้าเจ้านายมีฐานะดี และวัดจะมุงด้วยกระเบื้องไม้ เรียก “ไม้แป้นเก็ด” หรือกระเบื้องดินเผา พื้นและฝาเรือนปูด้วยกระดานเรียกว่า พื้นแป้นฝากระดาน ผู้ที่ยากจนจะปูด้วยไม้ไผ่สีสุก ซึ่งสับแผ่ออกเป็นแผ่น ๆ เรียกว่า ฟาก (พวนออกเสียงเป็น พะ) จะใช้

เสื่อสานด้วยหวายปู้ทับ ฝาบ้านส่วนมากจะใช้ไม้เขี้ยสับแปะออกเป็นแผ่นขนาดเท่า ๆ กัน แล้วสานให้เป็นพื้นกว้างใหญ่ขนาดเท่าห้องเรือน ใช้ไม้ไผ่สีสุกผ่าออกทำเป็นกรอบมัดด้วยหวาย

บ้านพวนไม่นิยมแยกห้องครัวเป็นเอกเทศ แต่มักจะทำที่สำหรับทำอาหารไว้ในห้องเรือนคือนับจากห้องเรือนจากทิศใต้ขึ้นไปไว้กึ่งกลางห้องทางด้านตะวันตก เรียกเตาไฟหรือหิ้งไฟ

สำหรับเสาเอกนั้นจะนับเสาเรือนที่สองจากทิศใต้ขึ้นไปเป็นเสาเอก แต่พวนเรียกเสาขวัญ เนื่องจากขวัญอยู่ใกล้เตาไฟจึงเรียก “เสาขวัญ เสาเตา” มีชานยื่นจากตัวเรือนออกไปทางตะวันตก ประมาณ 3 - 4 เมตร บันไดขึ้นลงพาดที่นอกชานทางด้านทิศเหนือ การปลูกบ้านของไทพวน จะช่วยกันในหมู่บ้าน เจ้าของบ้านจะต้องหาอุปการณ์ให้พร้อมในเฉพาะส่วนสำคัญ เมื่อได้ฤกษ์ดีแล้วจะขอแรงญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านมาช่วยกันทำ พอให้คุ้มแดดคุ้มฝนมีที่หลบนอนได้และทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ให้แล้วเสร็จในวันเดียว ส่วนรายละเอียดอื่น ๆ เจ้าของบ้านต้องทำตามลัทธิ การเลือกไม้มาทำเสามีข้อห้ามนำไปต่อไปนี้มาทำเสา คือ

1. ต้นไม้ที่มีเถาวัลย์พัน
2. ต้นไม้ที่มีกิ่งกลาง แสงอาทิตย์ผ่านกิ่งทั้งสอง เรียกว่า “ไม้ตะวันผ่างาม”
3. ต้นไม้ที่มีกิ่งใดกิ่งหนึ่งตายซาก โดยเฉพาะกิ่งใหญ่ เหี่ยวแห้งอยู่เรียก “กิ่งตาย”
4. ต้นไม้ที่ขึ้นบนจอมปลวก
5. ต้นไม้ที่ขึ้นเป็นคู่ เรียกว่า “สองนางนั่งให้”
6. ต้นไม้ที่อยู่ริมคลองริมห้วย เรียก “ไม้แยงขา”
7. ต้นไม้ที่มีตาตำมาก เรียก “ไม้หมูสี”

การเลือกไม้ ต้องเลือกต้นที่จะมาทำเป็นเสาเอกก่อน เมื่อได้แล้ว ก่อนลงมือตัดต้องมีหมากคำ บูหรี 1 มวนไปขอเสียดก่อน เรียกว่า “ทำพลี” เมื่อตัดแล้วไม้กระดานขึ้นมาพาดบนดอไม้ที่ตัดนั้นเรียกว่า “ไม้ยอดตอ” ไม้ต้นอื่นก็ไม่ใช่ทำเสาเอกเช่นกันและทำเรือนอื่น ๆ ก็ไม่ได้ เสาจะดีต้องล้มลงบนพื้นดินเท่านั้น เสาแต่ละต้นส่วนบนจะฉากเป็นสี่เหลี่ยมส่วนล่างฉากเป็นแปดเหลี่ยม

การปลูกเรือน ถ้าปลูกที่เดิมของบ้านหลังเก่า เจ้าของบ้านจะต้องปลูกเพิงอาศัยเรียก “ลงผาม” ก่อนจะลงเสาจะต้องขุดหลุมทุกหลุม แล้วเอาเสาทุกต้นมาเตรียมไว้ที่ปากหลุม

ก่อนวันได้ฤกษ์ 1 วัน ตอนเย็นนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ เช้าวันรุ่งขึ้นเริ่มยกเสาเอก เจ้าของบ้านต้องมาช่วยยกเสาเอกพอเป็นพิธี เมื่อยกเสาเรือนแล้วมีเสาดันใดต้นหนึ่งล้ม การสร้างบ้านตรงนั้นจะต้องยกเลิกทันที และจะไม่มีการสร้างบ้านเรือนตรงนั้นอีก เพราะเชื่อว่า

ผีแรง ผีคู่ ถ้าหากบังเอิญไปขุดหลุมตรงเตาตีเหล็ก คนจะยังไม่กล้าสร้างบ้าน เพราะเชื่อว่าผีตาเหล็ก เป็นผีที่ดุที่สุด

หลังจากประกอบบ้านพออยู่อาศัยแล้ว ฝ่ายชายจะทำเตาไฟโดยตีกรอบไม้เป็นรูปสี่เหลี่ยม ฝ่ายหญิงขนดินมาไว้ก่อนจะใส่ดินลงไปต้องเอาของสามอย่างใส่ลงไปคือหมู ไก่หนึ่งก่อน ได้แก่ ไช้ 1 ฟอง ข้าว 1 ปั้น แป้งข้าวหมาก 1 ลูก แล้วจากนั้นจะขนดินใส่ให้เต็มกรอบโดยใช้สากตำข้าวกระทั่งให้แน่นทำหน้าที่ดินให้เรียบเสมอกัน ส่วนชายอีกกลุ่มก็จะทำเสาไม้ไผ่ตั้งบ้าน เมื่อเตาไฟกับเสาไม้ไผ่เสร็จจะขึ้นบ้านใหม่ เจ้าของบ้านจะหาบของนำหน้าขึ้นไปก่อน ซึ่งจะประกอบด้วย

1. หัวหมู 1 หัว ไส้เมียง 2 คำ หมาก 2 คำ บางทีจะมี ไช้ 1 ฟอง
2. แห 1 ปาก
3. ไม้ค้อนสำหรับตีลิวเจาะไม้ 1 อัน เรียกค้อนเคาะลิว
4. ลิว 1 เล่ม
5. หอก 1 เล่ม

นอกจากนี้ จะมีคนหาบของอีก 1 คนตามขึ้นไปมีดินซึ่งทำเป็นก้อนกลม ๆ ทางโคนใหญ่ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 4-5 นิ้ว ทางปลายเรียวเล็กจากทางโคนพอเหมาะสมกัน ทางปลายโน้มนวลเล็กน้อยยาวประมาณ 7-8 นิ้ว เพื่อเอาไปตั้งบนเตาไฟสำหรับตั้งหม้อข้าวหม้อแกง เรียกว่า “ก้อนเส้า 4 ก้อน” และดินซึ่งทำเป็นแผ่นยาว ๆ หนาประมาณครึ่งนิ้ว กว้างประมาณ 3 นิ้ว แล้วโน้มนปลายทั้งสองข้างเข้าหากันให้เป็นรูปโค้งเหมือนรูปเกือกม้า เรียก อ่องเท้า 1 อัน และค้อนพินจะใช้ตีดินก็ได้ใส่ลงไปในหาบ ต่อจากนั้นก็เป็นคนถือเสื่อ ที่นอน หมอน มุ้ง และถาดข้าวต้มขนมหวาน สำหรับทำขวัญเรือนเมื่อญาติพี่น้องมาพร้อมแล้วจะทำพิธีสู่ขวัญเรือนเสร็จแล้วฝ่ายหญิงจะเอา ก้อนเส้าไปตั้งเตาไฟ เมื่อจะเริ่มจะต้องถามเสียดก่อนว่า นี่ก้อนอะไร จะเป็นใครก็ตอบไป หรือจะถามเองตอบเองก็ได้ ว่าเป็นก้อนเงิน ก้อนทอง ก้อนแก้ว ส่วนอีกก้อนที่เหลือก็ทิ้งลงใต้ถุนบ้าน ส่วนอ่องเท้าวางไว้ข้างหลังก้อนเส้า เพื่อกันมิให้ขี้เถ้าล้นออกไปจากเตา เสร็จแล้วก็นำอาหารมาเลี้ยงแขก

ประเพณีการนอนเรือนใหม่ จะต้องนอนให้ครบทุกห้อง 3 คืน ถ้าครอบครัวมีคนน้อยต้องไปขอญาติพี่น้องมานอนเป็นเพื่อน พอวันที่ 4 จะจัดเลี้ยงอาหารคาวหวาน เลี้ยงญาติพี่น้องที่มานอนเป็นเพื่อนและเชิญญาติผู้ใหญ่มารับประทานด้วย ผู้ใหญ่จะให้ศีลให้พรอยู่เย็นเป็นสุข

การหาฤกษ์ขึ้นบ้านใหม่ จะต้องเอาวัน เดือน ปีเกิดของเจ้าของบ้านไปคำนวณ ถ้าเจ้าของบ้านไม่มีวันขึ้นบ้านใหม่ ต้องยืมเอาวัน เดือน ปี ของญาติมาคำนวณแทน เมื่อทำพิธีขึ้นเสร็จแล้ว เจ้าของบ้านจะนำเทียน 5 เล่ม ดอกไม้ 5 ดอก เรียกว่า ชันห้า ไปไหว้พ่อเลี้ยง

ห้องนอนนั้น มีประเพณี ห้ามคนภายนอกเข้าโดยเด็ดขาด แม้แต่เด็กก็ไม่ได้ “ถือว่าผิด พ่อเลี้ยง” เข้าบ้านต้องเอาดอกไม้ รูปเทียน ไปบอกกล่าวพ่อเลี้ยงหรือขอมาโทษพ่อเลี้ยง ซึ่งมีผู้ล่วงเกิน เข้าไปในที่หวงห้าม

ความเชื่อเรื่องพ่อเลี้ยงนี้ ทุกบ้านจะมีไว้ประจำบ้าน เพื่อให้ปกครองคุ้มครองคนในบ้าน ผู้ที่จะได้ชื่อว่า พ่อเลี้ยงจะต้องเป็นผู้ที่ร่ำเรียนคาถาอาคมอยู่คงกระพันต่าง ๆ มีความรู้เรื่องไสยศาสตร์และการรักษาพยาบาล บางบ้านจะมีหิ้งเก็บขันหา หรือเหน็บไว้ตามฝาและเสาบ้าน (วิเชียร วงศ์วิเศษ, 2525 : 7 - 9)

3.2 ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม

ชาวไทยพวนในประเทศไทยนับถือศาสนาพุทธ มาตั้งแต่สมัยยังอยู่เมืองพวน ประเทศ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวแล้ว โดยเฉพาะคนสูงอายุ จะนับถือเคร่งครัดมาก โดยสอนลูกหลาน ห้ามถ่ายอุจจาระหรือใส่สวะลงในวัด จะถือว่าบาป ห้ามเหยียบดินสริมหาโพธิ์ รวมทั้งรากที่ไหล่พื้นดินออกมาก็ห้ามเหยียบหรือข้าม โดยเด็ดขาด

การทอดกฐินตามพระบรมพุทธานุญาต กำหนดระยะเวลาให้ทอด 1 เดือน คือ ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 แต่ชาวไทยพวนบ้านป่าแดง อำเภอตะพานหิน จังหวัด พิจิตร นิยมทอดกันตั้งแต่ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 12 เป็นต้นไป และถือกันว่าการทอดกฐินได้บุญกุศลมาก โดยส่วนใหญ่ผู้ที่พอจะมีฐานะไม่เคียดร้อนก็จะหาโอกาสทอดกฐินกันทุกคนตามความเชื่อ ถ้าผู้ใดยังไม่ได้ทอดกฐินแต่เกิดเสียชีวิตเสียก่อน บรรดาญาติพี่น้องก็จะต้องทอดกฐินอุทิศส่วนกุศลส่งไปให้ เพราะเชื่อถือกันว่าบรรดาพัสดุสิ่งของที่ญาติพี่น้องจัดหาทำบุญในองค์กฐินนั้น เรียกว่า “กองกฐิน” ผู้ที่ตายไปแล้วก็จะได้รับแม่จะอยู่ในภพอื่นก็ตาม ดังนั้น องค์กฐินนอกจากจะมีอัฐฐะบริหารแล้ว จะต้องมีส่วนอื่น หมอนมุ้ง ไม้กวาด ไม้คราด เรียกว่า “ไม้ตาด” สำหรับใช้กวาดลานวัดที่ซักผ้าสบงจีวร เชือกหรือหวายสำหรับทำราวตากผ้าสบงจีวร เรียกว่า “สายระเดียง” เครื่องทำครัวทุกอย่าง ทั้งกาวหวาน ถ้วยชาม ช้อน ตุ่มน้ำ กาต้มน้ำ กาชงน้ำชา ถ้วยน้ำร้อน ขันน้ำ เขียนหมาก ตะเกียงตามสมัยนิยม ในส่วนของเครื่องมือในการสร้างบ้านเรือน จะมีกบ ลีว ขวาน เป็นต้น

ผู้มีศรัทธาต้องการจะทอดกฐิน ต้องเขียนหนังสือแสดงความต้องการทอดกฐินในวันเดือนปีนั้น ๆ ไปติดประกาศไว้ที่วัด เรียกว่า “จองกฐิน” บางวัดมีผู้แสดงความจำนงไว้มากมายต้องรอคอยการทอดกฐินกันเป็นเวลาหลายปี ถ้าไม่มีเหตุการณ์จำเป็นอะไร ก็ต้องรอคอยกันไปเรื่อย ๆ แต่ถ้าวัดที่จะทอดกฐินไม่ได้จริง ๆ ก็ต้องทอดผ้าป่าอุทิศส่วนบุญกุศลส่งไปให้ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วแทน อย่างไรก็ตาม ชาวไทยพวนยังเชื่อว่าการทอดผ้าป่าบุญกุศลที่ได้รับไม่มากเท่ากับการทอดกฐิน ดังนั้น จึงเกิดมีการทำบุญอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า “กองอัฐฐะ” จะทำร่วมกันกับการ

ทอดกฐิน วัตถุประสงค์ที่จัดทำบุญจะประกอบไปด้วยเครื่องอัฐฐะบริหาร เสื้อที่นอน หมอนมุ้ง เพราะเชื่อกันว่าการทอดกฐินบางครั้งอาจใช้เวลาหรือนานจึงจะได้ทอดสักครั้งหนึ่ง ชาวพวนคิดว่าญาติพี่น้องของตนที่ล่วงลับไปแล้วจะได้รับบุญกุศลไม่เพียงพอ เมื่อมีโอกาสทอดกฐินสักครั้งหนึ่งจึงมีการทำบุญถวายเครื่องอัฐฐะบริหารเพิ่มเติมให้อีกอย่างหนึ่งด้วย จะเห็นได้จากเมื่อมีการทอดกฐินที่วัดใน หมู่บ้านที่ตนทำบุญเป็นประจำ ก็นำเครื่องอัฐฐะไปตั้งใกล้ ๆ กับองค์กฐิน เมื่อถวายผ้ากฐินและ พระสงฆ์ทำพิธีเรื่องกฐินเสร็จแล้ว พระสงฆ์องค์ที่จะรับอัฐฐะก็จะมานั่ง ณ ที่ตั้งกองอัฐฐะซึ่ง ผู้ถวายจัดไว้แล้ว ทำพิธีถวายกองอัฐฐะ เรียกว่า “เวนอัฐฐะ” เมื่อพระสงฆ์รับแล้ว ครองผ้าอนุโมทนา การถวายกองอัฐฐะก็เป็นอันเสร็จสิ้น

การทอดกฐินที่วัดห่างไกลจากหมู่บ้าน จะจัดให้มีขบวนแห่กฐินไปที่วัดนั้น โดยการทำพิธีจะทำเสร็จภายในวันเดียว ถ้าเป็นวัดประจำหมู่บ้าน จะต้องมีการแห่หนึ่งวันและวันทอดอีกหนึ่งวัน การแห่ คือ การจัดเครื่องกฐินเรียกว่า กองกฐินลกรถหรือเรือขนาดใหญ่ แล้วประดับตกแต่งอย่างสวยงาม ตามความนิยมของท้องถิ่นนั้น ๆ แล้วแห่ขึ้นไปตามถนนหรือแม่น้ำ บรรดาชาวบ้านที่ตั้งบ้านเรือนอยู่สองฝั่งถนนหรือแม่น้ำ เมื่อได้ยินเสียงดนตรีหรือพิณพาทย์แห่กฐินผ่านมาก็จะพากันหลานมาดูกันอย่างสนุกสนาน ส่วนผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะถือเครื่องไทยทานตามฐานะมารอคอยอยู่ที่หน้าบ้านของตนด้วย เมื่อขบวนกฐินผ่านไปก็จะแวะเข้าไปรับทุก ๆ แห่งจนสุดหมู่บ้านแล้วก็กลับในการแห่กฐินนั้น พวกเด็ก ๆ ในหมู่บ้านที่ทอดกฐิน ต่างพากันขอให้พ่อแม่ไปแห่กฐินด้วย บางแห่งอาจจัดให้มีการละเล่นพื้นบ้านในบริเวณงาน อาทิ การจัดการแข่งขันเรือยาว เป็นต้น

เมื่อนำกองกฐินกลับบ้านแล้ว ในเวลาเย็นจะนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ รุ่งเช้าจะถวายอาหารบิณฑบาตแด่พระสงฆ์และเจริญพระพุทธมนต์ เมื่อพระสงฆ์ฉันเสร็จท่านจะอนุโมทนา ต่อจากนั้นเจ้าภาพจะเลี้ยงอาหารญาติพี่น้อง เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้วจะแห่องค์กฐินต่อไปจนถึงวัดเพื่อทำพิธีทอดกฐิน บรรดาชาวบ้านในหมู่บ้านที่ทอดกฐินนั้นก็พากันไปร่วมอนุโมทนาด้วยแทบทุกร้วเรือน เมื่อถวายผ้ากฐินและพระสงฆ์ทำพิธีเสร็จแล้ว พอถึงเวลาเพลก็จะถวายภัตตาหารเพลแด่พระภิกษุสามเณรหมดทั้งวัดเป็นอันเสร็จพิธี ถ้าวัดใดจัดผ้าป่าด้วยก็พากันไปทอดผ้าป่าต่อไป

การทำบุญบวชลูกหลาน ส่วนมากนิยมบวชกันเดือนสี่ และบวชพร้อมกันเป็นจำนวนมาก คือ 20 - 30 คน ผู้ที่เกิดปีเดียวกันเมื่ออายุครบบวชก็มักจะบวชพร้อมกัน บรรดาผู้ที่มีลูกหลานเมื่อลูกหลานมีอายุย่างเข้าในวัยพอที่จะบวชได้ ก็จะต้องจัดการบวชลูกหลานทุกคน ถ้าหากลูกหลานแต่งงานก่อนบวช พ่อแม่ก็จะพยายามหาโอกาสพามาบวชให้ได้ ถ้าบังเอิญมีเหตุจำเป็นที่ทำให้ไม่ได้บวช เจ้าตัวก็ต้องจัดบวชด้วยตนเอง ดังนั้น ผู้ชายในท้องถิ่นนี้แทบจะหาผู้ที่ไม่ได้บวชไม่ได้เลย ทั้งนี้เพราะชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องอานิสงส์การบรรพชาอุปสมบท ซึ่งพระท่านเทศน์

สอนว่า ผู้ใดยังไม่ได้บวชลูกหลานไว้ในพระพุทธศาสนา ผู้นั้นเชื่อว่ายังไม่ได้เป็นญาติสนิทใกล้ชิด
พระพุทธศาสนา ผู้ใดได้บวชลูกหลานไว้ในพระพุทธศาสนาแล้วผู้นั้นเชื่อว่าได้เป็นญาติสนิท
ใกล้ชิดพระพุทธศาสนา อีกประเด็นหนึ่งตามความเชื่อของชาวไทยวนเมื่อลูกหลานบวชใน
พระพุทธศาสนาแล้วจะช่วยพ่อแม่ที่ตนรักให้หมดเวรหมดกรรมได้ด้วย เมื่อต้องการผลที่กล่าวมา
ข้างต้นนี้ ทำให้เมื่อลูกหลานมีอายุสมควรจะบวช คือ บวชเป็นสามเณร ส่วนมากมีอายุอยู่ในวัย
13 - 14 - 15 ปี ก็จัดให้ลูกหลานบวช การบวชเป็นสามเณรไม่ต้องทำพิธีอะไรมากมายนักเพียงแต่
ในเวลาเย็นบอกญาติที่ใกล้ชิดมาร่วมทำขวัญเท่านั้น รุ่งเช้าพ่อแม่ก็นำไปวัดเพื่อบวชเป็นสามเณร
โดยไม่มีการแห่แหนกันอย่างเอิกเกริก เมื่อบวชเป็นสามเณรแล้วเรียกว่า “จ้าว” ผู้มีอายุน้อยกว่า
สามเณรก็ยกสามเณรให้เป็นพี่ เรียกว่า “จ้าวอ้าย” ผู้ใหญ่มีอายุสูงกว่าสามเณร เรียกว่า “จ้าวน้อย”
สามเณรบางรูปบวชอยู่จนกระทั่งอายุครบอุปสมบท คือ บวชเป็นพระแล้วบวชเป็นพระต่อไปเลยก็
มีบางรูปก็ลาสิกขาบทยออกมาช่วยพ่อแม่ประกอบอาชีพ เมื่อลาสิกขาบทยจากสามเณรแล้วเรียกว่า
“เชียง” ผู้อายุน้อยกว่าเรียกว่า “อ้ายเชียง” ผู้อายุสูงกว่าเรียกว่า “เชียงน้อย” หรือเชียงน้อย แต่สำเนียง
เป็น “เชียง” เมื่อมีอายุครบบวชเป็นพระก็จะบวชเป็นพระต่อไป การบวชเป็นพระมีพิธีต้อง
มากกว่าการบวชเป็นสามเณรมาก ยกตัวอย่างเช่น จะต้องเชิญญาติมิตรสนิทมิตรสหายมาร่วม
อนุโมทนาด้วย จะต้องจัดหาอาหารคาวหวานไว้เลี้ยงผู้ที่มาร่วมอนุโมทนา และถวายพระในวัน
อุปสมบททั้งเช้าและเพล เวลานั้นเข้าวัดก็ต้องแห่กันอย่างเอิกเกริก ถ้าบวชพร้อมกันหลายองค์
ตั้งแต่ 10 รูป ขึ้นไป ยังมีพิธีต้องเพิ่มขึ้นอีก นอกจากจะต้องทำพิธีต่าง ๆ ตามที่กล่าวมานั้นจะต้อง
ทำพิธีแห่กันอย่าง สนุกสนานก่อนวันบวชอีกด้วย การแห่ต้องให้หนักขึ้นข้างแห่ เรียกเป็นคำสั้น
ๆ ว่าแห่ข้าง และต้องแห่ก่อนวันบวชหนึ่งวันในเวลาบ่าย เมื่อแห่หน้ากลับมาแล้ว เวลาเย็นทำขวัญ
นาค ทำขวัญนาคเสร็จแล้ว พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ รุ่งเช้าถวายอาหารบิณฑบาตแก่
พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ พระสงฆ์ฉันเสร็จอนุโมทนา เลี้ยงอาหารญาติที่มาทำบุญตักบาตร
เสร็จแล้วแห่หน้าไปวัดเพื่อบรรพชาอุปสมบทต่อไป เวลาเพลถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสามเณร
ทั้งวัดเมื่ออุปสมบทคือ บวชเป็นพระแล้วเรียกว่า “เจ้าหัว” เป็นคำคู่กับเรียกสามเณรว่า “จ้าว” คือ
“เจ้าหัวอ้าย” และเรียกว่าหม่อมบ้าง เช่น หม่อม ก. หม่อม ข. ผู้มีอายุน้อยกว่าเรียกว่า “หม่อมอ้าย”
เช่น หม่อมอ้าย ก. หม่อมอ้าย ข. นานเข้าเลยเพี้ยนเป็นมะอ้าย ก. มะอ้าย ข. และม่าอ้าย ก. ม่าอ้าย ข.
ไป เมื่อลาสิกขาบทยจากพระแล้วก็เรียกว่า ทิด เหมือนอย่างที่เราเรียกกัน ในภาคกลางมีอายุน้อยกว่า
เรียกว่า อ้ายทิด ผู้มีอายุสูงกว่าเรียกว่า ทิดเท่านั้น (วิเชียร วงศ์วิเศษ, 2525 : 9 - 14)

ในอดีตเมื่อมีชาวพวนเกิดการเจ็บไข้ไม่สบายจะรักษาด้วยยากลางบ้าน ถ้ามีอาการมาก
ก็เชิญหมอมมาทำการรักษา เรียกตามสำเนียงชาวบ้านในท้องถิ่นว่า “หาหมอยามายา” แต่เนื่องด้วย
ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ยังมีการเชื่อถือผีสาางเทวดาอยู่บ้าง ก็จะรักษาทางผีสาางร่วมกับหมอยาด้วย

แต่ปัจจุบันการรักษาทางศัลยกรรมจะไม่มีตามท้องถิ่นของชาวไทพวนแล้ว เมื่อคนในครอบครัวเกิดไม่สบายขึ้นก็จะพาไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลของรัฐ หรือสถานพยาบาลของเอกชนด้วยเครื่องมือที่ทันสมัยตามแบบสากล แต่เนื้อหาที่ผู้วิจัยจะกล่าวในที่นี้คือการรักษาพยาบาลเวลาเจ็บไข้ของคนพวนในสมัยอดีตที่ผ่านมา ซึ่งพิธีกรรมบางอย่างยังคงหลงเหลือกระทำกันอยู่ในปัจจุบันดังนี้ด้วย “วิธีทิ้งข้าว” เด็กขนาดเล็กยังคืบนมแม่อยู่ ถ้าร้องไห้มากจนตัวขดตัวงอ พ่อแม่พยายามหาวิธีแก้ไข คือปลอบโยนด้วยวิธีการต่าง ๆ แล้วยังไม่ยอมหยุด คนโบราณคงเข้าใจว่าหาทางแก้ไขไม่ถูกจุดที่ทำให้เด็กร้องไห้ ดังนั้น ตามความเชื่อพ่อแม่ของเด็กจะต้องไปหาหญิงซึ่งมีอายุมากตั้งแต่ 60 - 70 ปีขึ้นไป มาทำพิธีเรียกว่า “พิธีทิ้งข้าว” ถ้าเลี้ยงชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นออกเสียงเป็น “ทึมข้าว” วิธีทิ้งข้าว คือ หญิงชราจะหยิบเอาก้อนข้าวก้อนหนึ่ง แล้วหงายมือใช้หลังมือตอนปลายนิ้วมือลูบหรือลากไปตามตัวเด็ก ให้หลังนิ้วมือถูกตัวเด็กตั้งแต่ศีรษะถึงปลายมือปลายเท้า ปากของหญิงชราก็พร่ำไปตามวิธี กว่าจะกล่าวจบก็ใช้เวลาานพอสมควรตัวของเด็กก็ต้องถูกลูบลากซ้ำ ๆ ซาก ๆ หลายครั้งหลายหนเมื่อกกล่าวจบแล้วก็บ้วนน้ำลายใส่ก้อนข้าว แล้วโยนทิ้งไปทางทิศตะวันตก ข้อความที่หญิงชราถ่าวนั้นเข้าใจว่าคงจะเป็นการเรียกผีसाงคางแดง หรือผีอนตะแคงข้างจดฟ้า ให้มากินก้อนข้าวที่อยู่ในมือแล้วพากันออกไปเสียอย่ามารบกวนเด็กคนนี้ และหญิงชราก็ไม่เรียกว่า หมอ เมื่อหญิงชราทำพิธีเสร็จแล้วรู้สึกว่าจะบังรายก็ได้ผล คือ เด็กหยุดร้องไห้ จึงได้เช็ดมือและทำกันสืบต่อมา

ประเพณีที่ชาวไทพวนนิยมถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตนั้น มีอีกพิธีกรรมหนึ่งคือการเรียกขวัญและการสู่ขวัญ โดยมีรายละเอียดดังนี้คือ วิธีเรียกขวัญและสู่ขวัญจะใช้ก็ต่อเมื่อถ้าภายในบ้านของชาวไทพวนมีเด็กเกิดไม่สบายขึ้น พ่อแม่ของเด็กจะไปขอร้องหญิงในหมู่บ้านที่นับถือกัน อายุประมาณ 60 - 70 ปี มาเรียกขวัญสู่ขวัญให้ วิธีนี้แยกออกเป็น 2 อย่าง คือ วิธีเรียกขวัญและวิธีสู่ขวัญ

วิธีเรียกขวัญ พ่อแม่ของเด็กจะต้องเตรียมสิ่งของ คือข้าวสุกพอประมาณ 1 ก้อน ไข่ไก่สุก 1 ฟอง เกลือประมาณหนึ่งหยิบ ใส่วุ้นในก่องข้าว (ชาวบ้านท้องถิ่นนั้นเรียกว่า แอบข้าว) สานด้วยไม้ไผ่และสานทึบมองไม่เห็นของซึ่งใส่วุ้นข้างใน สูงประมาณ 4 - 5 นิ้ว เท่ากันทั้งตัวและฝา แต่ ฝาใหญ่กว่าตัวแอบนิดหน่อยเพื่อสวมได้สะดวก แม่แต่จะใช้ผ้าขาวม้าห่อก่องข้าวนี้แล้วสะพายเลวียงบ่าไปทางซ้ายหรือขวาตามแต่จะถนัด แล้วเดินลงจากตัวบ้านไปตามเส้นทาง ไปทางท้ายบ้านหรือหัวบ้าน ปากก็พูดพร่ำว่าไปตามวิธี เข้าใจว่าคงจะพูดพร่ำเรียกขวัญเด็กมาให้รับประทานข้าวกับไข่ในก่องนั้น เมื่อเดินไปพอสมควรแล้วก็อ้อมวกกลับมาบ้านเด็ก และมอบก่องข้าวให้เด็กซึ่งพ่อหรือแม่ของเด็กจะนำเด็กมากอดรับ เมื่อถึงเวลานอนในตอนกลางคืน พ่อแม่ของเด็กจะนำ ก่องข้าวนี้ไปวางไว้ที่บนหัวนอนของเด็ก เป็นอันเสร็จวิธีเรียกขวัญ

วิธีสู่วัณ ในเวลาเช้าของวันรุ่งขึ้น พ่อแม่ของเด็กจะต้องจัดเตรียมของคือ ถาด 1 ใบ ชาม 3 ใบ ใใส่ไว้ที่ถาดพร้อมด้วยกลองข้าวซึ่งหญิงชรานำไปเรียกขวัญเมื่อวันก่อน ชามใส่ข้าวสุก 1 ใบ ใใส่เกลือป่น 1 ใบ วางไว้ 1 ใบ เมื่อหญิงชรามาแล้ว พ่อหรือแม่ของเด็กก็ยกถาดซึ่งจัดเตรียมไว้ และกลองข้าวไปให้หญิงชรา พร้อมกับพาเด็กไปด้วย แม่เต่าเปิดฝาถาดข้าวออกหยิบไข่ออกมา ปอกแล้ววางไว้ที่ชามซึ่งวางเปล่าอยู่ แล้วเริ่มพิธีทำขวัญ “สู่วัณ” คือ เอ่ยปากกล่าวเรียกขวัญมาสู่ตัวเด็กพร้อมกันนี้ก็ใช้มือหยิบไข่นิดหน่อย หยิบข้าวชนิดหน่อย จิ้มเกลือชนิดหน่อย แล้วเอาไปวางไว้ที่ศีรษะของเด็กบ้างที่มือบ้าง ส่วนที่วางที่มือเด็กก็เอาเข้าปากรับประทานเลย ทำอยู่เช่นนี้เรื่อยไป จนกว่าจะกล่าวคำสู่วัณจบตามวิธีการของหญิงชรา เมื่อจบแล้วข้าวไข่ เกลือที่เหลืออยู่ ก็ให้เด็กกินต่อไป ก็เป็นอันเสร็จพิธีสู่วัณ การสู่วัณนี้คงจะได้ผลบ้างเพราะปรากฏว่ายังทำกันอยู่จนกระทั่งบัดนี้

ชาวไทพวนบ้านป่าแดง

1. ความเป็นมาของชาวไทพวนบ้านป่าแดง

“บ้านป่าแดง” เป็นหมู่บ้านหนึ่งของตำบลหนองพยอม อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร ประชาชนของบ้านป่าแดงเป็นคนมีบุคลิกดี หน้าตาดี ผิวขาวนวลละเอียด แต่งกายสะอาดสะอ้านมีภาษาพูดเป็นของตนเอง รักเชื้อสายคนพวนด้วยกัน มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน โอบอ้อมอารี รักสงบ ไม่มีความเป็นพิษเป็นภัยแก่ใคร ผู้หญิงจะรักนวลสงวนตัว เชื่อฟังพ่อแม่คนเฒ่าคนแก่ ไม่ประพฤติผิดนอกวิสัยธรรมเนียมของตนเองอย่างเคร่งครัด

ถิ่นฐานเดิมของชาวไทพวนบ้านป่าแดงนี้ เดิมอยู่เมืองเชียงขวาง เมืองมอก เมืองสุข และเมืองหนองแอก ในประเทศลาว คนไทยในจังหวัดพิจิตรจึงเรียกคนกลุ่มนี้ว่า “ลาวพวน” ในปัจจุบันนี้ประชาชนในหมู่บ้านป่าแดงที่มีเชื้อสายเป็นลาวพวนได้รับสัญชาติไทย เชื้อชาติไทยหมดทุกคนแล้ว ถือว่าทุกคนเป็นคนไทย ชาวไทพวนบ้านป่าแดงนิยมทอผ้าไว้ใช้เองและยังสืบทอดมาจนกระทั่งทุกวันนี้ (ปรานอม อัดโตหิ, 2541 : 5)

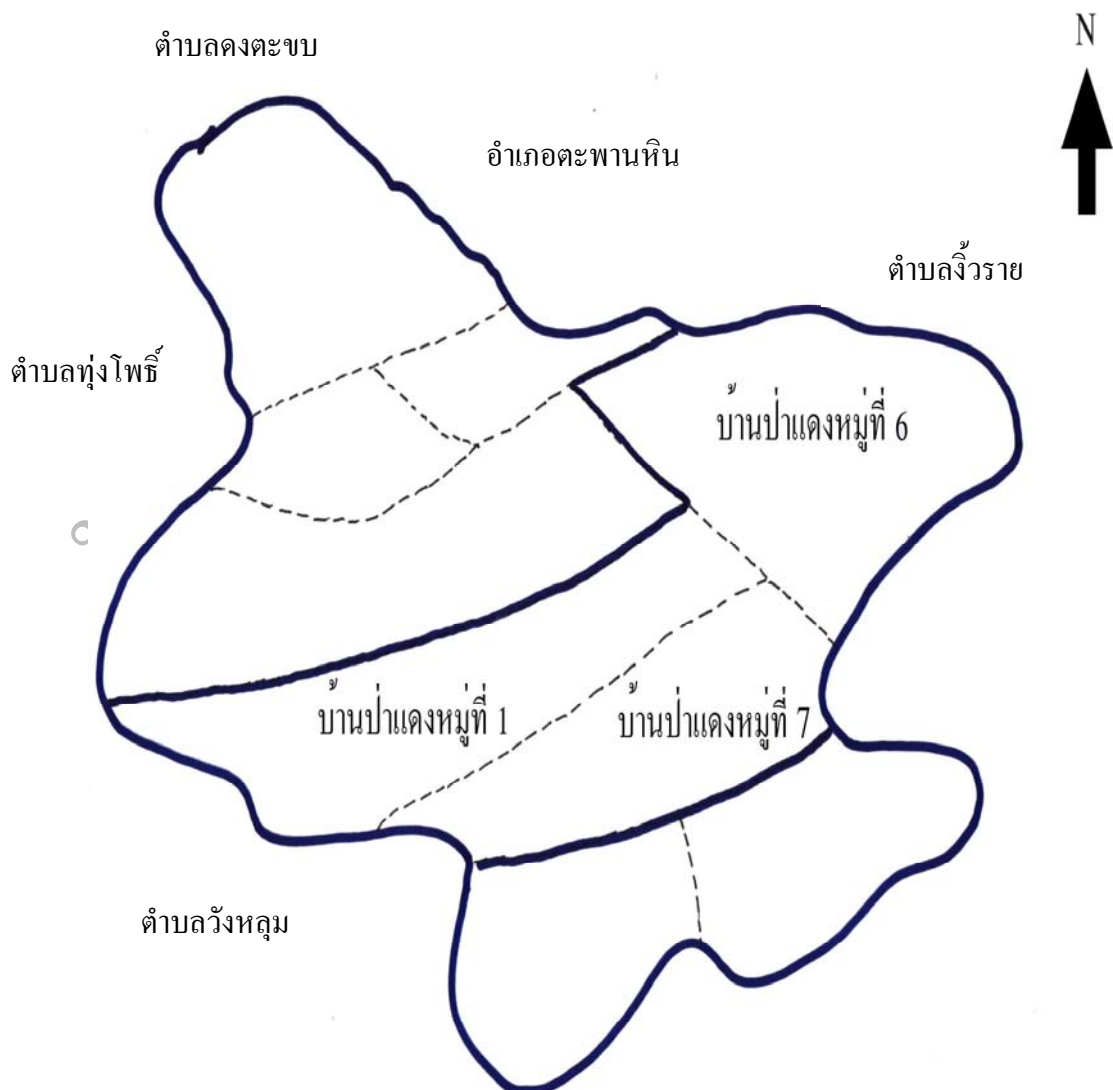
การอพยพมาอย่างต่อเนื่อง เป็นเหตุให้บ้านป่าแดงมีการขยายตัวทางกายภาพ จำนวนของประชากรเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตามลำดับ เกิดครอบครัวใหม่เป็นจำนวนมาก ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วทั้งประชากรที่อพยพเข้ามาใหม่และประชากรที่ขยายตัวออกจากครอบครัวเดิมเนื่องจากแต่งงานและแยกครอบครัวไป ทำให้ชุมชนป่าแดงมีขนาดของหมู่บ้านใหญ่กว่าเดิมมากจะสังเกตได้จากการตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่ม ๆ มีบ้านเรือนตั้งอยู่อย่างแออัดพอสมควร ประชากรชาวบ้านป่าแดงนิยมปลูกบ้านเรือนอยู่ในละแวกใกล้ ๆ กันในหมู่บ้านนี้ เมื่อมีการขยายตัวของประชากรจึงค่อย ๆ ขยายครอบครัวออกไปเรื่อย ๆ แต่อยู่ไม่ห่างไกลกันนัก สามารถไปมาหาสู่กันได้

อย่างสะดวกสบาย ความหนาแน่นของชุมชนบ้านป่าแดง ทำให้มีการแบ่งเป็นหมู่บ้านป่าแดงเหนือ และหมู่บ้านป่าแดงใต้

2. สภาพสภาพทั่วไปของหมู่บ้าน

หมู่บ้านป่าแดงในปัจจุบันเป็นหมู่บ้านที่มีชุมชนหนาแน่น อยู่ในเขตการปกครองของ ตำบลหนองพยอม อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร เนื่องจากหมู่บ้านนี้เป็นชุมชนขนาดใหญ่ประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงแยกหมู่บ้านออกเป็น 3 หมู่บ้าน คือ บ้านป่าแดงเหนือหมู่ที่ 1 บ้านป่าแดงใต้หมู่ที่ 6 บ้านป่าแดงหมู่ที่ 7 สำหรับบ้านป่าแดงเหนือ หมู่ที่ 1 ก็คือชุมชนดั้งเดิมที่ขยาย เครือข่ายออกมาเป็น หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 7 ในปัจจุบัน

อาณาเขตของหมู่บ้านป่าแดงคือทางทิศเหนือติดต่อกับหมู่ที่ 5 บ้านหนองนกยาง ตำบลหนองพยอม ทิศใต้ติดต่อกับหมู่ที่ 2 บ้านหนองแก ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลวังหลุม และทิศตะวันตกติดต่อกับตำบลจี่วราย อำเภอตะพานหิน

ภาพที่ 2.1 ที่ตั้งหมู่บ้านป่าแดง ตำบลหนองพยอม อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร
ที่มา : หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดพิจิตร, โรงเรียนพิจิตรพิทยาคม
 ,
 (2541 : 26 - 27)

บ้านป่าแดง เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่อยู่ในเขตอำเภอตะพานหิน และอยู่ไม่ไกลจากอำเภอตะพานหินเท่าใดนัก จึงเปรียบเสมือนเป็นเขตพื้นที่ ที่ราบลุ่มของแม่น้ำน่าน ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่ของบ้านป่าแดง จึงเป็นที่ราบลุ่มมีลำคลองห้วยเกตุไหลผ่าน นับว่าเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญของชุมชนนี้ แต่ลักษณะภูมิประเทศบางส่วนก็จะเป็นที่ดอนไม่มีแหล่งน้ำไหลผ่าน แต่ก็ไม่ใช่อุปสรรคการทำนาของชาวบ้านป่าแดง เพราะชาวบ้านป่าแดงทำนาปี คือ ทำนาปีละ 1 ครั้ง โดยอาศัยน้ำตามธรรมชาติ คือ น้ำฝน

ชาวบ้านป่าแดง จะตั้งบ้านเรือนตามความยาวของลำคลองบ้านเรือนของชาวบ้านจะอยู่ริมฝั่งลำคลองห้วยเกตุเป็นส่วนใหญ่ เพราะฉะนั้น ตามริมฝั่งลำคลองห้วยเกตุจะมีบ้านเรือนหนาแน่นเป็นพิเศษ จึงเกิดปัญหาน้ำท่วมขังในบริเวณเขตบ้านเรือนในฤดูน้ำหลาก ประชากรมีการขยายตัวมากขึ้น เป็นเหตุให้มีการบุกรุกพื้นที่ริมฝั่งคลองเพื่อปลูกสร้างบ้านเรือน มีการถมดินสูงขึ้นเป็นระยะ ๆ เป็นสาเหตุหนึ่งทำให้ลำคลองห้วยเกตุมีลักษณะตื้นเขิน การไหลของน้ำในฤดูน้ำหลากไม่สะดวก ในฤดูแล้งน้ำจะขาดแคลน ลำคลองจะเก็บกักน้ำได้น้อยไม่เพียงพอับความต้องการของประชากร ชาวบ้านป่าแดงซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในอดีตสัตว์น้ำจำพวกปลาพันธุ์ต่าง ๆ กุ้ง หอย ปูในลำคลองห้วยเกตุจะมีความอุดมสมบูรณ์มาก สามารถจับมาบริโภคได้ตลอดทั้งปี ทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้งจะมีอาหารให้รับประทานอย่างเพียงพอ แต่ปัจจุบันปริมาณของน้ำในลำคลองห้วยเกตุมีลักษณะตื้นเขินมีการจับสัตว์น้ำมากเกินไปจนเกิดความจำเป็น มีการจับสัตว์น้ำอย่างผิดวิธี เช่น การจับปลาในฤดูวางไข่ การจับปลาที่มีขนาดเล็กเกินไป ตลอดจนการสะสมของยาฆ่าแมลงที่ชาวบ้านได้ใช้ฆ่าปูและหอยเชอรี่ ไม่มีนโยบายของการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่

เหมาะสม จึงทำให้จำนวนปลาในแหล่งน้ำตามธรรมชาติมีน้อยลง ไม่เพียงพอกับความต้องการบริโภคของชาวบ้านป่าแดง อย่างไรก็ตาม ในฤดูฝนก็ยังพอมีสัตว์น้ำหลงเหลือในแหล่งน้ำธรรมชาติให้ได้จับมาบริโภคอยู่บ้างแต่ไม่มากและไม่อุดมสมบูรณ์ดังเดิม ในปัจจุบันชาวบ้านป่าแดงส่วนใหญ่อาศัยอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือนจากตลาดร้านค้าในหมู่บ้าน ร้านค้าเหล่านี้ได้ซื้ออาหารสดจากตลาดอำเภอตะพานหินมาขายอีกทอดหนึ่ง ก่อให้เกิดอาชีพค้าขายขึ้นในชุมชน โดยมีคนในชุมชนเป็นเจ้าของกิจการเอง

3. ภูมิอากาศ

จากสภาพพื้นที่ของหมู่บ้านป่าแดง ซึ่งตั้งอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง มีลักษณะคล้ายคลึงกับภูมิอากาศอื่น ๆ คือ มีสภาพภูมิอากาศส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมในฤดูฝน ได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ ฤดูร้อนได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ อุณหภูมิสูงเกือบทั้งปี บางปีฝนตกชุกมาก ทำให้เกิดภาวะน้ำท่วมขังถนนเหมือง ฝ่าย ได้รับ ความกระทบกระเทือนมาก อิทธิพลของลมมรสุมดังกล่าวทำให้เกิดสภาพอากาศผันแปรไปตาม ฤดูกาลในจังหวัดพิจิตรมีลักษณะภูมิอากาศคล้ายคลึงกันทั้งจังหวัด โดยแบ่งฤดูกาลเป็น 3 ฤดู ดังนี้

ฤดูฝน เริ่มประมาณกลางเดือนพฤษภาคม ไปสิ้นสุดประมาณปลายเดือนกันยายนหรือต้นเดือนตุลาคม

ฤดูหนาว เริ่มประมาณปลายเดือนตุลาคม โดยอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดพาความหนาวเย็นเข้ามาพร้อมกับความแห้งแล้ง อุณหภูมิเฉลี่ยในฤดูหนาวประมาณ 17 - 20 องศาเซลเซียส ความหนาวเย็นจะปรากฏไม่นานนัก จะมีอากาศที่นับว่าหนาวเย็นจริง ๆ ไม่เกิน 10 วันในรอบ 1 ปี ฤดูหนาวจะสิ้นสุดประมาณกลางเดือนกุมภาพันธ์

ฤดูร้อน เริ่มประมาณกลางเดือนกุมภาพันธ์ไปสิ้นสุดประมาณกลางเดือนพฤษภาคมซึ่งเป็นระยะที่ไม่มีอิทธิพลของลมมรสุมประกอบกับเป็นระยะที่ดวงอาทิตย์เคลื่อนใกล้แนวเส้นศูนย์สูตร อุณหภูมิในระยะนี้จึงสูงมาก ในระยะเดือนเมษายนซึ่งมีอุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 38 - 40 องศาเซลเซียส

หมู่บ้านป่าแดงเป็นหมู่บ้านที่มีการขยายตัวของประชากรอย่างรวดเร็ว เนื่องมาจากการเดินทางเข้าหมู่บ้านมีความสะดวกสบายมากขึ้นมีถนนที่ได้มาตรฐาน ฉะนั้น การอพยพย้ายเข้าจึงเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดการบุกรุกป่าธรรมชาติเพื่อทำการเกษตรมากขึ้น พื้นที่ป่าตามธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ในอดีต ได้แปรเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่ทำนาเป็นส่วนใหญ่ บริเวณป่าไม้ธรรมชาติก็ได้ถูกทำลายไปด้วย

ในปัจจุบันป่าไม้ส่วนใหญ่ จะเป็นป่าไม้ที่เกิดจากการปลูกป่า ซึ่งไม่ใช่พันธุ์ไม้พื้นเมือง ได้แก่ ไม้ประดู่ ไม้สะเดา ไม้ยูคา ไม้สัก ฯลฯ ทางราชการมีการส่งเสริมให้ปลูกป่าเพื่อใช้สอยหรือพันธุ์ไม้ที่ไม่มีค่าทางเศรษฐกิจตามบริเวณวัด โรงเรียน ที่สาธารณะและตามหัวไร่ปลายนา เพื่อราษฎรจะได้มีไม้ใช้สอยในอนาคต และยังเป็นการสร้างความสมดุลทางธรรมชาติให้เกิดขึ้นอีกด้วย พื้นที่ป่าส่วนใหญ่กลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรม บางแห่งมีการขุดสระเพื่อเก็บกักน้ำฝนไว้ใช้ในฤดูแล้งแทนลำคลองที่ตื้นเขินไป และยังสามารถเลี้ยงปลาไว้รับประทานในครอบครัวได้ที่เหลือจากการบริโภคก็จะนำไปขาย เพื่อเป็นรายได้เสริมให้แก่ครอบครัวเพราะปลาตามธรรมชาติในยุคปัจจุบันมีจำนวนน้อยมาก จะเห็นได้ว่าการทำลายป่าไม้ตามธรรมชาติเป็นเหตุให้ห่วงโซ่อาหารที่อุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติได้หมดสิ้นไปด้วย นับว่าเป็นสิ่งที่น่าเสียดายและสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องให้มีการฟื้นฟูป่าธรรมชาติของชุมชนขึ้น

4. โครงสร้างทางสังคม

หมู่บ้านป่าแดงมีลักษณะการปกครองเหมือนกับหมู่บ้านอื่นของไทย คือ ปกครองในระบอบประชาธิปไตย เมื่ออพยพมาครั้งแรกทางราชการได้มีการแต่งตั้งผู้นำหมู่บ้าน ต่อมามีการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน ในปัจจุบันมีการปกครองโดยมีกำนันเฉลิมชัย ศรีนนท์กุล และมีปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลหนองพยอม คือ นางรุ่งทิพย์ แก้วประเสริฐกุล

ตารางที่ 2.2 ผู้นำหมู่บ้านตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

หมู่ที่	ผู้นำหมู่บ้านตั้งแต่อดีต - ปัจจุบัน	องค์การบริหารส่วนตำบล
1	ผู้ใหญ่ยิ้ม บุระตะ (ผู้ใหญ่คนแรก)	-
1	ผู้ใหญ่เฉลย กลิ่นจำปา	-
1	ผู้ใหญ่ตัน แจ็งจันทร์	-
1	ผู้ใหญ่สำเภา สมการ	-
1	ผู้ใหญ่เพี้ยน ผิวเพชร	-
1	กำนันเพี้ยน บัวเพชร (กำนันคนแรก)	-
1	กำนันบวร ไชยศิลา	-
1	กำนันเฉลิมชัย ศรีนนท์กุล (คนปัจจุบัน)	นายขงยุทธ กลิ่นจำปา

6	ผู้ใหญ่มานิตย์	สุนัไมตรี (คนปัจจุบัน)	นายศิวกร	อินทร์บุหรัน
			นางบงกช	ต่ายทอง
7	ผู้ใหญ่ประสงค์	เผาเสา (คนปัจจุบัน)	นายวันทอง	สนามทอง
			นายคมสัน	ประสาทสิทธิ์
			นายสมนึก	บุระตะ

ที่มา : สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลหนองพยอม อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร, (2547 : 17)

เขตพื้นที่ที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาคือ หมู่ที่ 1 ของบ้านป่าแดง ซึ่งในปัจจุบันเรียกว่า บ้านป่าแดงเหนือ อยู่ในเขตการปกครองของตำบลหนองพยอม อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร อยู่ห่างจากอำเภอตะพานหินประมาณ 5 กิโลเมตร ออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวนครอบครัวได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจึงต้องมีการขยายเขตเพื่ออำนวยความสะดวก ในปัจจุบัน หมู่บ้าน

ป่าแดงได้แบ่งเป็น 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 6 หมู่ที่ 7 นับว่าเป็นชุมชนขนาดใหญ่มีจำนวนประชากร ประมาณ 2,839 คน จำนวนครัวเรือน 658 ครัวเรือน

ตารางที่ 2.3 จำนวนประชากรและจำนวนบ้านหมู่ที่ 1, 6, 7

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	ประชากร		รวมประชากร	จำนวนบ้าน (หลังคาเรือน)
		ชาย	หญิง		
1	บ้านป่าแดงเหนือ	462	484	946	224
6	บ้านป่าแดงใต้	419	418	837	180
7	บ้านป่าแดง	518	538	1,056	254
รวม		1,399	1,440	2,839	658

ที่มา : สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลหนองพยอม อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร, (2547 : 3)

รายได้เฉลี่ยของประชากรหมู่บ้านป่าแดง ปี 2547 ดังในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.4 จำนวนครัวเรือน จำนวนประชากร รายได้เฉลี่ย / ครัวเรือน / ปี

ระดับรายได้	ประชากรหมู่ที่ 1	ประชากรหมู่ที่ 6	ประชากรหมู่ที่ 7
10,000 - 19,999	28	15	7
20,000 - 29,999	52	20	48
30,000 - 49,999	45	70	52
50,000 - 99,999	90	71	143
100,000 - 499,999	9	4	4
รวม	224	180	254

ที่มา : สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลหนองพยอม อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร, (2547 : 30)

จำนวนครัวเรือนรวมทั้งสิ้น 658 ครัวเรือน จำนวน ประชากรชาย 1,399 คน หญิง 1,440 คน รวมทั้งสิ้น 2,839 คน

หมู่ที่ 1 มีครัวเรือนที่มีรายได้ในเกณฑ์ 10,000 - 19,999 บาท อยู่จำนวน 28 ครัวเรือน 20,000 - 29,999 บาท อยู่จำนวน 52 ครัวเรือน 30,000 - 49,999 บาท อยู่จำนวน 45 ครัวเรือน 50,000 - 99,999 บาท อยู่จำนวน 90 ครัวเรือน และ 100,000 - 499,999 บาท อยู่จำนวน 12 ครัวเรือน

หมู่ที่ 6 มีครัวเรือนที่มีรายได้ในเกณฑ์ 10,000 - 19,999 บาทอยู่จำนวน 15 ครัวเรือน 20,000 - 29,999 บาทอยู่จำนวน 20 ครัวเรือน 30,000 - 49,999 บาทอยู่จำนวน 50 ครัวเรือน 50,000 - 99,999 บาท อยู่จำนวน 71 ครัวเรือน และ 100,000 - 499,999 บาท อยู่จำนวน 4 ครัวเรือน

หมู่ที่ 7 มีครัวเรือนที่มีรายได้ในเกณฑ์ 20,000 - 29,999 บาทอยู่จำนวน 48 ครัวเรือน 30,000 - 49,999 บาท อยู่จำนวน 52 ครัวเรือน 50,000 - 99,999 บาท อยู่จำนวน 143 ครัวเรือน และ 100,000 - 499,999 บาท อยู่จำนวน 4 ครัวเรือน (สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลหนองพยอม อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร, 2547 : 1 - 7)

นางเบญจมาศ ศิวเพชร เจริญญิกกลุ่มสตรีสหกรณ์ทอผ้าบ้านป่าแดง ได้ข้อมูลเสริมว่า ชุมชนบ้านป่าแดงจะมีขนาดใหญ่กว่าเดิมมาก แต่ชาวบ้านป่าแดงก็ยังคงมีวิถีชีวิตที่ไม่แตกต่างกว่าเดิมเท่าใดนัก มีความเป็นอยู่เรียบง่าย การปลูกสร้างบ้านเรือนยังคงรักษาลักษณะรูปทรงของบ้านไทยในสมัยโบราณ คือได้ถุนสูง มีประตู หน้าต่าง มินอกชานเพื่อรับลมในฤดูร้อนความเป็นอยู่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของไทยไว้ได้อย่างน่าชื่นชม ประโยชน์ของบ้านได้ถุนสูง คือ จะใช้เป็นที่อยู่ของสัตว์เลื้อย เช่น เป็ด ไก่ วัว ควาย สำหรับบ้านที่สร้างใหม่ไม่นานจะมีรูปทรงที่ทันสมัยมากขึ้น

มักเป็นบ้านสองชั้น ชั้นบนเป็นที่อยู่อาศัย ชั้นล่างทำเป็นพื้นคอนกรีตเพื่อทำกิจกรรมบางอย่าง เช่น ห้องครัว ห้องรับแขก ทำการค้าขายหรือเป็นการพักผ่อนตอนกลางวัน บางบ้านมีรั้วต้นไม้รอบบ้าน และมีช่องทางติดต่อกับเพื่อนบ้านได้สะดวก ชาวบ้านใช้รั้วต้นไม้แทนไม้ไฟ ซึ่งสามารถนำมาทำเป็นอาหารได้อีกทางหนึ่งชุมชนบ้านป่าแดงจะอยู่แบบเครือญาติจึงยึดมั่นในความสามัคคีกลมเกลียวกัน อย่างเหนียวแน่น มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นกิจกรรมของส่วนรวมอยู่เสมอ การรวมกลุ่มกันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นเหตุให้เกิดกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองของบ้านป่าแดงขึ้น ความสามัคคีนี้นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญของการทำงานให้สำเร็จ (เบญจมาศ พิ๋วเพชร, สัมภาษณ์, 26 ธ.ค. 46)

ประชาชนส่วนใหญ่ปลูกตังกุ้งเดิม จะมีอาชีพเกษตรกรรมและทอผ้าพื้นเมืองหลังจากฤดูทำนาในอดีตจะทอไว้ใช้เองจวบจนถึงปัจจุบัน การทอผ้าของชาวบ้านได้พัฒนาไปตามยุคสมัยมีลวดลายที่สวยงาม เป็นที่นิยมของตลาดชาวบ้านจึงหันมาทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสันในปัจจุบันได้ผลิตเพื่อการค้าส่งผลให้ชาวบ้านป่าแดงมีรายได้เสริมนอกเหนือจากการทำนา ครอบครัวของชาวบ้านป่าแดงมีความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจมากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนบ้านป่าแดงมีความเข้มแข็งมาจนถึงปัจจุบัน

5. อาชีพและเศรษฐกิจในหมู่บ้าน

ชาวบ้านป่าแดงมีอาชีพหลักคือการทำนา การที่ระบบเศรษฐกิจของคนในหมู่บ้านจะมั่นคงหรือไม่อย่างไรย่อมขึ้นอยู่กับผลผลิตของการทำนาในแต่ละปี ชาวบ้านมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ จึงเลี้ยงครอบครัวอยู่ได้โดยการทำนาเพียงอย่างเดียว พื้นที่บางส่วนก็จะเป็นที่ดอนไม่มีแหล่งน้ำไหลผ่าน แต่ก็ไม่ใช่อุปสรรคการทำนาของชาวบ้านป่าแดง เพราะชาวบ้านป่าแดงทำนาปี คือทำนาปีละ 1 ครั้ง โดยอาศัยน้ำตามธรรมชาติ คือ น้ำฝนตลอด จนในสมัยแรก ๆ ที่ตั้งหมู่บ้านอาหารตามธรรมชาติ มีความอุดมสมบูรณ์เพียงพอที่จะหล่อเลี้ยงให้ชาวบ้านป่าแดงอยู่ได้โดยไม่มีความจำเป็นต้องใช้เงินมากนัก การทำนาในสมัยแรก ๆ ก็ไม่ต้องลงทุนมากเพราะดินยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่ รูปแบบวิธีการทำนาของชาวบ้านป่าแดงได้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาเป็นลำดับ ประมาณปี พ.ศ. 2518 ชาวบ้านได้เริ่มใช้เครื่องจักรกลเข้ามาช่วยในการทำนา ในระยะแรกเริ่มใช้เครื่องสูบน้ำจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เพื่อใช้ทำนาในระยะฝนทิ้งช่วง ต่อมาได้มีการนำรถไถนาแบบเดินตามมาไถนาแทนการใช้ควายไถ นับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนาในช่วงที่สำคัญยิ่งของชาวบ้านป่าแดง การใช้เครื่องจักรกลมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ในที่สุดควายซึ่งเป็นสัตว์คู่ทุกข์คู่ยากของชาวไทยก็หมดความหมาย ประมาณปี พ.ศ. 2522 ชาวบ้านป่าแดงได้มีการใช้เครื่องจักรกลเพื่อช่วยในการทำนากัน

อย่างเป็นล่ำเป็นสัน โดยใช้รถไถนาที่มีขนาดใหญ่ไถนาเพื่อเป็นการประหยัดเวลาและประหยัดค่าใช้จ่ายในด้านแรงงาน การใช้ควายไถนาได้สิ้นสุดในยุคนี้

ครอบครัวของชาวบ้านป่าแดงก็เหมือนกับครอบครัวของคนไทยโดยทั่วไป มีการเปลี่ยนแปลงจากครอบครัวขยายมาเป็นครอบครัวเดี่ยวอันเนื่องมาจากหลายสาเหตุ เช่น ลูกหลานแต่งงานแยกครอบครัวออกไป การอพยพแรงงานไปทำงานต่างถิ่นและสาเหตุจากการวางแผนครอบครัวในด้านการคุมกำเนิดได้ผล คนไทยจึงมีลูก 1-2 คน สาเหตุเหล่านี้นับว่าเป็นสาเหตุหนึ่งของการขาดแรงงานในระดับครอบครัว ซึ่งนับว่าเป็นอุปสรรคต่ออาชีพการทำนาที่สำคัญอย่างหนึ่ง ประกอบกับค่าครองชีพสูงขึ้นทำให้ค่าแรงสูงตามไปด้วย ดังนั้น ชาวนาจึงต้องหันมาใช้เครื่องจักรเพื่อช่วยทำให้การทำนาใช้ช่วงระยะเวลาสั้นลง และจากนาค่าก็เปลี่ยนเป็นนาหว่านเพื่อความรวดเร็วยิ่งขึ้นจะได้ใช้ช่วงระยะเวลาที่เหลือมาประกอบอาชีพเสริม เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว โดยการทอผ้าลาย พื้นเมืองขาย นับว่าเป็นการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของชาวบ้านป่าแดง ซึ่งสามารถนำองค์ความรู้เดิมมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

สภาพพื้นดินในการทำนาค่อย ๆ เสื่อมคุณภาพลงทีละน้อย ทำให้ผลผลิตของการทำนาลดลงส่งผลให้ชาวนาจึงต้องหาวิธีเพิ่มผลผลิตโดยการใส่ปุ๋ยเคมี ฉีดยาฆ่าแมลง ใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูข้าว เช่น การใส่ยาฆ่าหอยเชอรี่ ยาฆ่าปูและหนู เพื่อเพิ่มผลผลิต แต่การกระทำเช่นนี้มีทั้งผลดีและผลเสีย จะได้ผลดีในระยะแรกต่อมาดินจะเสื่อมคุณภาพเร็วยิ่งขึ้น ห่วงโซ่อาหารตามธรรมชาติจะหมดไปเพราะการใช้สารเคมีเกินขนาด ส่งผลโดยตรงต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านป่าแดง การที่อาหารตามธรรมชาติขาดแคลนไม่พอกับความต้องการของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านต้องอาศัยอาหารสดและอาหารแห้งจากตลาดเพิ่มมากขึ้น การทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านป่าแดงต้องมีการลงทุนสูงขึ้นโดยที่ได้กำไรน้อยหรืออาจจะขาดทุน เพราะฉะนั้น ชาวบ้านป่าแดงจึงต้องมีการรวมตัวกันเพื่อฟื้นฟูและพัฒนาคุณภาพของผ้าทอพื้นเมืองให้เป็นที่นิยมของตลาด เพื่อนำรายได้มาชดเชยกับรายได้ของการทำนาที่นับวันยิ่งได้ผลผลิตต่ำราคาข้าวก็ไม่แน่นอน จากตารางที่ 2.4 รายได้ของประชากรในพื้นที่หมู่ที่ 1, 6, 7 นั้นรวมกันเฉลี่ยภายในหนึ่งปีมีรายได้ต่อหนึ่งครอบครัวประมาณ 50,000 - 100,000 บาท เท่านั้น ซึ่งยังถือว่าเป็นรายได้ที่ยังต่ำอยู่มาก เพราะอาชีพของประชากรส่วนใหญ่ภายในหมู่บ้านป่าแดงนั้น ยังคงยึดอาชีพการเกษตรอย่างเหนียวแน่น เนื่องจากไม่รู้จะไปประกอบอาชีพอะไรแทนการทำนา

การทำนาในสมัยนี้ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระบุว่าต้นทุนการผลิตสูงขึ้นเพราะชาวนามีได้ใช้แรงงานของตนเอง หรือลงแขกแบบสมัยก่อนแต่ได้ใช้เทคโนโลยีมาช่วยในการเก็บเกี่ยว ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง จะเห็นได้ว่าต้นทุนการผลิตในการทำนา 1 ไร่ จะต้องใช้เงินถึง 1,500 บาท แต่ผลผลิตที่ได้ 1 ไร่ เฉลี่ยแล้วได้ข้าว 35 ถึง ถ้าราคาข้าวถึงละ 45 บาท ใน 1 ไร่ จะได้เงิน

ประมาณ 1,575 บาท คิดแล้ว 1 ไร่ ชาวไร่จะได้กำไรเพียง 65 บาท ซึ่งเป็นผลกำไรที่ต่ำมาก ไม่เหมือนกับยุคดั้งเดิมที่การทำงานจะลงทุนน้อย ถึงแม้ว่าราคาข้าวไม่สูงนัก แต่ก็สามารถพึ่งตนเองได้ มีข้อสังเกตว่าราคาข้าวในปีในแต่ละปีนั้นไม่สามารถจะระบุชัดเจนว่า ราคาขายข้าวปีนั้นจะสูงหรือต่ำเพียงใดบางปีราคาพุ่งสูงถึงตันละ 8,000 - 10,000 บาท แต่ในทางกลับกันบางปีราคาข้าวก็ตกต่ำลงอย่างมากคือต่ำถึงตันละ 4,000 - 4,500 บาท เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเกิดความไม่แน่นอนด้านรายได้ที่ชาวบ้านป่าแดงจะได้รับต่อปี ถึงอย่างไรก็ตามเศรษฐกิจของชาวบ้านป่าแดงยังคงดำเนินไปในทิศทางที่ดี เพราะชาวบ้านรู้จักการปรับตัวเพื่อให้อยู่รอดในยุคเศรษฐกิจฝืดเคือง โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านป่าแดงมีที่ดินที่ถูกต้องตามกฎหมายเป็นของตนเองเพียงพอสำหรับการเกษตร เพื่อบริโภคในครัวเรือน การหารายได้เสริมให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่งคือการทำไร่สวนในป่าแดงบางส่วนไปขายแรงงานในเมืองหลวง หลังเหตุการณ์เกี่ยวกับแต่ก็มีส่วนน้อยประกอบอาชีพอยู่ในหมู่บ้านได้มีการรวมกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง เพื่อผลิตงานหัตถกรรมทำให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจขึ้นภายในหมู่บ้าน โดยยังมีชาวบ้านป่าแดงบางส่วนประกอบอาชีพเสริมอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่การทอผ้าพื้นเมือง กลุ่มนี้จะมีจำนวนน้อยมากที่ไม่ถนัดด้านการทอผ้า ได้หันไปประกอบอาชีพเสริมอื่น เช่น เลี้ยงไก่เนื้อ ไก่พันธุ์พื้นเมือง (ไก่บ้าน) เลี้ยงเป็ด เลี้ยงปลา เลี้ยงหมู เป็นต้น ในการประกอบอาชีพทำให้ชาวบ้านป่าแดงมีรายได้เพิ่มเติมเฉลี่ยประมาณเดือนละ 2,500 - 3,500 บาท (สังวร เหลืองสนิท, สัมภาษณ์, 26 ธ.ค. 46)

จะเห็นได้ว่าถึงชาวบ้านป่าแดงจะมีรายได้ต่อครัวเรือนต่ำกว่าเกณฑ์ก็จริงอยู่ แต่ได้มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพของตนเองในส่วนของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะไปแล้วชุมชนท้องถิ่นในหลายพื้นที่ของประเทศไทยก็สามารถปรับตนเองได้เหมือนกัน ซึ่งในส่วนของการสร้างอาชีพเสริมขึ้นภายในหมู่บ้านป่าแดงก็มีหลากหลายอาชีพจุดประสงค์ก็เพื่อให้ครอบครัวอยู่อย่างไม่ขัดสน เช่น การทอผ้า และการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ เป็นต้น ดังนั้น เศรษฐกิจโดยรวมของชาวบ้านป่าแดง นับว่าดีพอสมควรการอพยพย้ายถิ่นก็มีน้อย ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันถึงความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ เมื่อมีอาชีพมีรายได้ที่ดีพอเลี้ยงครอบครัวได้ ย่อมไม่มีใครอยากละทิ้งบ้านเกิดและไม่มีใครต้องการละทิ้งครอบครัวของตนเองอย่างแน่นอน

6. กลุ่มทอผ้าบ้านป่าแดง

ผ้าทอพื้นเมืองบ้านป่าแดงจัดว่าเป็นศิลปะพื้นบ้านที่งดงามยิ่ง มีศิลปะเฉพาะตัวเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน การทอผ้าของชาวบ้านป่าแดงเป็นการทอสำหรับใช้เอง ทอสำหรับใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ และทอสำหรับการพาณิชย์ การทอผ้าสำหรับใช้เองจะเป็นการทอที่ไม่ประณีต ทอแบบหยาบ ๆ สำหรับใช้ในครัวเรือน ให้คนในครอบครัวใช้นุ่งห่มไปทำนาทำไร่ ส่วนการทอผ้า

เพื่อใช้พิธีกรรมนั้นต้องทออย่างประณีต โดยใช้วัสดุอย่างดีมีลวดลายสวยงามออกแบบอย่าง
วิจิตรบรรจง สำหรับการทอในเชิงพาณิชย์นั้นจะทำตามลูกค้าสั่งการทอผ้าของบ้านป่าแดงมีลักษณะ
คล้ายกับชาวไทพวนบ้านอื่น หรือการทอผ้าของชาวพื้นเมืองที่ไม่ใช่ไทพวนแต่มีการทอผ้าพื้นเมือง
เหมือนกันใช้เครื่องมือคล้าย ๆ กัน อาจเรียกชื่อแตกต่างกันออกไปตามภาษาถิ่น ผ้าที่ทอ ได้แก่
ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าซิ่น ผ้าขาวม้า และผ้าที่ใช้ประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้อย่างอื่น เป็นการทอด้วยมือ
ทั้งสิ้น ส่วนผ้าที่นำชื่อเสียงมาสู่บ้านป่าแดงและเป็นที่ยกย่องอย่างแพร่หลาย ได้แก่ ผ้าทอมัดหมี่
ผสมกับดินเงินดินทอง ลายโบราณ ลายนกกระเจิบและลายข้าวหลามตัดดอกแก้ว เหมาะที่จะนำมา
ตัดเย็บเพื่อสวมใส่ในงานกลางคืน และทำให้ผ้าทอบ้านป่าแดงมีราคามากยิ่งขึ้น

เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การทอผ้าเพื่อใช้ใน
ครัวเรือนเริ่มเปลี่ยนไป วิถีชีวิตเริ่มเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วชุมชนกำลังจะเปลี่ยนเป็นชุมชนชานเมือง
เพราะอยู่ใกล้ชุมชนใหญ่เพียง 5 กิโลเมตรเท่านั้น หนุ่มสาวนิยมซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปมาสวมใส่
ที่ยังสวมใส่เสื้อผ้าพื้นเมืองเพียงผู้สูงอายุหรือเด็ก ดังนั้น การผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนจึงมีน้อยลง
การทอผ้าพื้นเมืองในหมู่บ้านป่าแดงจึงกลับมาทำในเชิงพาณิชย์เป็นส่วนใหญ่ ชาวบ้านป่าแดงบาง
ครอบครัวทำเป็นอาชีพเสริมในช่วงเวลาว่างจากการเกษตรมาทอผ้า การทอผ้าได้มีการพัฒนา
อย่างต่อเนื่อง ในปี พ.ศ. 2524 ทางราชการได้เข้ามาเยี่ยมชมอาชีพการทอผ้าของชาวบ้านป่าแดง
เห็นว่าเป็นอาชีพเสริมที่ดีโดยเฉพาะกองอุตสาหกรรมในครัวเรือน กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม
กระทรวงอุตสาหกรรม ได้ส่งวิทยากรเข้ามาฝึกอบรมกลุ่มสตรีบ้านป่าแดง จนทำให้ผลิตภัณฑ์ของ
ผ้าทอบ้านป่าแดงมีคุณภาพสูงลวดลายก็เป็นที่ยกย่องของตลาด ในปัจจุบันผ้าทอบ้านป่าแดงผลิตได้
ไม่เพียงพอกับความต้องการของตลาด

ผ้าทอพื้นเมืองของบ้านป่าแดง มีลวดลายผ้าทอพื้นเมืองคล้าย ๆ กับผ้าพื้นเมืองในท้องที่
อื่น ๆ ในประเทศไทย เป็นลวดลายที่ทำกันมาแต่บรรพบุรุษ เช่น ลายเครือเถา ลายเรขาคณิต
ลายดอกไม้ ลายสัตว์และประเภทพิเศษที่มีตัวอักษรตามที่ลูกค้าสั่ง อาจดัดแปลงเองบ้าง เอาตัวอย่าง
จากที่อื่นบ้าง ประยุกต์แต่งเติมให้เป็นแบบของตน แต่ละครอบครัวจะมีความชำนาญแตกต่างกัน
ผ้าพื้นเมืองสีเดียวกันทอได้ทุกครอบครัว และมีการพัฒนาลวดลายจากหนังสือนิพนธ์ต่าง ๆ
ชาวบ้านป่าแดงตระหนักถึงความสำคัญของอาชีพทอผ้าพื้นเมือง เห็นควรให้มีการอนุรักษ์
ทรัพย์สินบัณฑิตซึ่งเป็นองค์ความรู้ของบรรพบุรุษ ได้ดำเนินสืบทอดมาหลายชั่วอายุคนจะต้องมีการสืบ
ทอดต่อไปให้ลูกหลาน หากหยุดการทอผ้าความรู้เทคนิคศิลปะการทอผ้าจะสูญไป จึงปลูกฝังการ
ทอผ้าให้แก่ลูกหลานตั้งแต่เด็ก ในครอบครัวจะเก็บรักษาผ้าทอที่ตนเองทอไว้ ผ้าบางผืนจะทออยาก
มาก ลวดลายสวยงามจะเก็บไว้ให้ลูกหลานดูเป็นที่ระลึก

ปัจจุบันโรงเรียนบ้านป่าแดง ได้จัดหลักสูตรการทอผ้าซึ่งเป็นหลักสูตรท้องถิ่นให้นักเรียนระดับประถมศึกษาตอนปลาย (ป.5 - 6) เรียนวิชาการทอผ้า ซึ่งนับว่าส่งเสริมการอนุรักษ์การทอผ้าบ้านป่าแดงวิธีหนึ่ง ศิลปหัตถกรรมการทอผ้าหมู่บ้านป่าแดงจึงสมควรอย่างยิ่งที่จะส่งเสริมให้เป็นเขตอนุรักษ์ศิลปกรรมได้ท้องถิ่นหนึ่ง สำหรับรายได้จากการทอผ้าในปัจจุบันโดยเฉลี่ยวันละ 90 - 130 บาทต่อคน ส่วนนักเรียนรายได้เฉลี่ยวันละ 70 - 90 บาทต่อคน นับว่าเป็นอาชีพเสริมที่ทำรายได้ให้แก่คนในชุมชนบ้านป่าแดง จนสามารถทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวมีความมั่นคงยิ่งขึ้น โดยที่ทางภาครัฐได้ให้การสนับสนุนทางกลุ่มทอผ้าโดยต้องการให้การปฏิบัติงานของกลุ่มมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังนั้น กองอุตสาหกรรมในครัวเรือนกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมจึงได้ส่งวิทยากรเข้ามาฝึกอบรมกลุ่มสตรีบ้านป่าแดง ดังนี้

ปี พ.ศ. 2525 ฝึกอบรมการสร้างที่กระตุกจำนวน 15 หลัง อบรมกลุ่มสตรีอาสา จำนวน 30 คน ทอผ้าแบบที่กระตุกด้วยมือแทนการทอผ้าด้วยกี่โบราณ ทำให้การทอผ้าเป็นไปด้วยความรวดเร็วขึ้น

ปี พ.ศ. 2526 ฝึกอบรมเพิ่มพูนทักษะการทอผ้าให้แพร่หลายยิ่งขึ้นอบรมการซ่อมเส้นด้าย

ให้เป็นสีต่าง ๆ ด้วยกรรมวิธีใหม่ ทำให้ได้ผ้าทอหลายสีเพิ่มมากขึ้น อบรมการทอผ้าถุง ผ้าลายรอบ ผ้าลายธรรมชาติ และการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านทอผ้าเป็นการถาวรจนถึงปัจจุบัน

ปี พ.ศ. 2527 ฝึกอบรมการทอผ้าเป็นตัวหนังสือ และการทอผ้าแบบ 4 ตะกอ

ปี พ.ศ. 2528 ฝึกอบรมการมัดด้ายหมี ฝึกอบรมการทอผ้าเป็นตัวหนังสือแบบตะกอยาว

ปี พ.ศ. 2533 ฝึกอบรมการทอผ้าแบบ 6 ตะกอ และแบบ 8 ตะกอ ทำให้ได้เนื้อผ้าที่มีความละเอียดสวยงามมากยิ่งขึ้น

ปี พ.ศ. 2544 ฝึกอบรมกลุ่มสตรีและเยาวชนสหกรณ์ โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ปีงบประมาณ 2544 หลักสูตรเทคนิคการทอผ้ายกดอกและแปรรูปผลิตภัณฑ์ เมื่อวันที่ 26 กันยายน 2544 ซึ่งมีผู้รับการฝึกอบรมครั้งนี้จำนวน 40 คน (ทรงสุวรรณ เลี่ยมวิไล และคณะ, 2545 : 27 - 41)

แนวทางธุรกิจ

1. แนวคิดในการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าบ้านป่าแดง

แนวคิดในการจัดตั้งศูนย์ทอผ้าบ้านป่าแดงเกิดจากพระราชดำริสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ที่เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ชุมชนว่า

“...คนไทยนั้นมีศิลปะอยู่ในหัวใจ และมีฝีมือในทางการช่างมาแต่อดีตซึ่งในแต่ละภาคก็มีงานหัตถกรรมพื้นบ้านแต่ละอย่าง แตกต่างกันไป ดังนั้น การที่จะส่งเสริมให้ราษฎรได้มีอาชีพที่มีความชำนาญมาแต่เดิมนั้นนอกจากจะช่วยให้มีรายได้เพิ่มขึ้นแล้ว ยังเป็นการรักษาศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของแต่ละภาคไว้ได้อีกด้วย...” (กรมศิลปากร, 2537 : 13)

จะเห็นได้ว่าสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงสนับสนุนฟื้นฟูบูรณะศิลปหัตถกรรม อุตสาหกรรม มีการทอผ้าฝ้าย ผ้าไหม การทำเครื่องใช้ไม้สอย ศิลปะประดิษฐ์เครื่องปั้นดินเผา ตลอดจนเครื่องเงิน เครื่องทอง และเครื่องถม ให้ชาวบ้านทุกภาคในประเทศไทยมีรายได้เป็นอาชีพเสริมทั้งยังเป็นสินค้าส่งออก นำทั้งชื่อเสียงและรายได้มาสู่ประเทศไทย ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ราษฎรในภูมิภาคจึงได้มีชีวิตอยู่ดีมีสุขกว่าแต่ก่อน (กรมวิชาการ, 2537 : 30)

การจัดตั้งศูนย์ทอผ้าบ้านป่าแดง ได้แนวคิดจากปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจและภาวะการเงินของประเทศที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 และต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันก็ได้ส่งผลกระทบต่อประชาชนไทยในวงกว้าง โดยเฉพาะประชาชนในส่วนภูมิภาคในชนบทซึ่งมีปัญหาความยากจนเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ทำให้มีปัญหาทับถมและซับซ้อนยิ่งขึ้น

รัฐบาลปัจจุบันซึ่งมี พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรีได้ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว จึงได้มีเป้าหมาย นโยบายเร่งด่วนในส่วนของเศรษฐกิจชุมชน ดังจะเห็นได้จากการแถลงนโยบายของรัฐบาลผ่านทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 เมื่อวันที่จันทร์ที่ 26 กุมภาพันธ์ 2544 ช่วงข่าวภาคค่ำดังกล่าวว่า รัฐบาลตั้งเป้าหมายที่จะดำเนินนโยบายเพื่อลดความยากจนของทุกคนทั่วประเทศและนำไปสู่การสร้างงาน สร้างรายได้ เพื่อให้ประชาชนมีรายได้เพียงพอกับความต้องการ โดยนโยบายของท่านนายกรัฐมนตรีจะเน้นไปที่การให้ประชาชนทุกคนสามารถใช้ทุนทางปัญญา ศักยภาพส่วนตัวและทรัพย์สินที่มีอยู่ทำงานอย่างเต็มที่

เพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว ทางรัฐบาลจึงกำหนดนโยบายเร่งด่วนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจชุมชน โดยจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านแห่งละ 1 ล้านบาท เพื่อเป็นแหล่งหมุนเวียนในการลงทุนสร้างอาชีพเสริม สร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในชุมชน และวิสาหกิจขนาดเล็กในครัวเรือน พร้อมทั้งรัฐบาลจะจัดให้มีโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อให้แต่ละชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ในการพัฒนาสินค้า โดยรัฐพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือด้านความรู้สมัยใหม่ และการบริหารจัดการเพื่อเชื่อมโยงสินค้าจากชุมชนสู่ตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ ด้วยระบบร้านค้าเครือข่ายและอินเทอร์เน็ต

แนวนโยบายข้างต้น ได้กำหนดเป้าหมายไว้อย่างชัดเจน โดยจัดให้ประชาชนในท้องถิ่นสามารถช่วยเหลือตนเองได้มากขึ้น มีคุณภาพชีวิตที่ดีและการที่จะบรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้ องค์กรประชาชนต้องเข้มแข็ง นั่นก็คือการพัฒนาให้กลุ่มอาชีพต่าง ๆ มีขีดความสามารถในการยกระดับทุนการผลิตและการตลาดให้สูงขึ้น โดยเน้นการส่งเสริมอาชีพแก่ประชาชนใน 2 ลักษณะด้วยกัน คือ ส่งเสริมให้ประชาชนพอมือพอกินในครอบครัวและส่งเสริมให้ผลิต เพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เพิ่มแก่ครอบครัวในรูปแบบของธุรกิจชุมชน โดยศูนย์ทอผ้าบ้านป่าแดงเป็นความพยายามของชาวไทยพวนที่จะแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสร้างความกินดีอยู่ดีให้กับชุมชน

2. การจัดการธุรกิจชุมชน

ธุรกิจชุมชนเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชน แต่การจะบรรลุเป้าหมายได้นั้นต้องอาศัยการผนึกกำลังของทุกฝ่าย ทุกระดับ ทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่น โดยสนับสนุนให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมกันทำงาน ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย ยุทธวิธี แนวทางและการนำไปสู่การปฏิบัติ ให้บรรลุเป้าหมาย

ศาสตราจารย์ ดร. อภิชัย พันธเสน ได้อธิบายไว้ว่า ธุรกิจชุมชน หมายถึง ธุรกิจที่เป็นของชุมชน เพื่อชุมชน และบริหารจัดการโดยชุมชน ซึ่งเป็นการบริหารเน้นการกระทำในเชิงธุรกิจ แตกต่างจากการกุศลหรือการช่วยเหลือเกื้อกูลในลักษณะของสหกรณ์ ทั้งนี้เนื่องจากธุรกิจชุมชนจำเป็นจะต้องแข่งขันทั้งในด้านต้นทุนและคุณภาพ กับกิจการที่แสวงกำไรของธุรกิจเอกชนตามปกติ แต่ที่จำเป็นจะต้องจัดทำเป็นธุรกิจชุมชน ก็เพราะสมาชิกแต่ละคนไม่มีความสามารถ ความเข้มแข็งทางการเงินพอที่จะแข่งขันได้กับธุรกิจของเอกชนเหล่านี้ คำว่า ธุรกิจชุมชน ในความหมายทางเศรษฐศาสตร์และการค้า หมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนที่ต้องการได้กำไร (อภิชัย พันธเสน, สรวีข ปรมชื่น และพิเชษฐ์ เกียรติเดชปัญญา, 2545 : 10)

รองศาสตราจารย์ปรีชาติ วลัยเสถียร และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่องนโยบายและมาตรการในการส่งเสริมธุรกิจชุมชน จากการศึกษาพบว่าความหมายของธุรกิจชุมชนมีทั้งระดับที่เหมือนกันคล้ายคลึง และมีความแตกต่างกันไปในแต่ละหน่วยงานขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และลักษณะการดำเนินงานของแต่ละหน่วยงาน และได้จำแนกความหมายของธุรกิจชุมชนไว้ดังนี้

1. ความหมายของธุรกิจ ที่หน่วยงานนั้น ๆ ไม่ได้มีการกำหนดนิยามไว้อย่างเฉพาะเจาะจงหรือไม่ได้ให้ความหมายในเชิงธุรกิจชุมชนไว้เป็นการเฉพาะ แต่มีความหมายที่ลักษณะงานมีส่วนเกี่ยวข้องกับธุรกิจชุมชนหรือมีพื้นฐานทางธุรกิจ ซึ่งอาจดำเนินงานกับรายบุคคล กลุ่มหรือองค์กร ความหมายของธุรกิจชุมชนในที่นี้ จึงหมายถึงการสร้างงาน สร้างอาชีพและ

เพิ่มรายได้ การส่งเสริมให้กลุ่มองค์กรประชาชนหรือเอกชนในชุมชนดำเนินกิจกรรมด้านอาชีพ และ
หมายรวมถึงการให้ความรู้ทางด้านบริหารธุรกิจ การตลาดการผลิต ทุน และการจัดการขั้นตอน

กิจกรรมอันก่อให้เกิดอาชีพ การจ้างงานนำไปสู่การก่อสร้างตัวของคนยากจนอาจ
เป็นทั้งกิจกรรมรายบุคคลหรือกลุ่มก็ได้การสร้างงานและรายได้ให้ชาวบ้าน เพื่อนำไปสู่การพัฒนา
และการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์

การส่งเสริมให้กลุ่มองค์กรประชาชนหรือเอกชนในชุมชน ดำเนินกิจกรรมด้านอาชีพ
ฝึกทักษะด้านอาชีพและให้ความรู้ด้านการบริหารธุรกิจ การตลาด การผลิต ทุนและการจัดการ
ขั้นต้น

ตามความหมายนี้ ธุรกิจชุมชนได้แก่การประกอบการธุรกิจขนาดย่อม ขนาดเล็ก และ
หัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งมีทั้งลักษณะที่ดำเนินงานเป็นกลุ่มและเป็นรายบุคคล ตามนโยบายของ
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม กระทรวงศึกษาธิการ
กระทรวงมหาดไทย กระทรวงอุตสาหกรรม (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546 : 96 - 98)

2. ความหมายของธุรกิจชุมชน ที่ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมกันดำเนินงานและมี
ขอบเขตของวัตถุประสงค์ที่กว้างกว่าการเพิ่มรายได้

ธุรกิจชุมชน คือ ธุรกิจที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจการ ทั้งในลักษณะการเป็น
เจ้าของเองทั้งหมดหรือบางส่วนในฐานะผู้ร่วมทุน ผู้ถือหุ้น อันจะนำไปสู่การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี
และการพัฒนาที่ยั่งยืน

ธุรกิจชุมชน คือ การดำเนินกิจกรรม ซึ่งส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทมีรายได้โดย
พัฒนาความรู้ ความสามารถของประชาชนในการบริหารและจัดการ มีลักษณะการพึ่งพาซึ่งกันและ
กัน และมีผลในการป้องกันการย้ายถิ่น

ธุรกิจชุมชน คือ การรวมตัวของคนในชุมชนเป็นกลุ่มเกษตรกร สหกรณ์หรือธุรกิจ
ขนาดเล็กในชนบท ดำเนินการทางธุรกิจที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ธุรกิจชุมชนจะประกอบการ
โดยกลุ่มหรือองค์กรชุมชนร่วมเป็นเจ้าของ ร่วมดำเนินกิจการตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์
จากการดำเนินงานนั้น

ธุรกิจชุมชน คือ การส่งเสริม หรือสร้างพื้นฐานและสมรรถนะขององค์กรชุมชน เพื่อ
พัฒนาอาชีพและรายได้ เพื่อนำไปสู่การเป็นธุรกิจชุมชนโดยการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้
มีทักษะในเชิงธุรกิจ เช่น ระดมทุน การผลิต การตลาด การบริหาร และการจัดการ รวมทั้งแสวงหา
ความร่วมมือจากแหล่งอื่นทั้งภาครัฐและเอกชน ตามศักยภาพของชุมชนและพื้นที่

ธุรกิจหรืออุตสาหกรรมชุมชนในส่วนของกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมนั้น จะหมายถึง
อุตสาหกรรมที่ชุมชนมีส่วนร่วมโดยที่ประชาชนนั้นเป็นเจ้าของ มิได้มีสถานะเป็นเพียงผู้ใช้

แรงงานแต่จะมีสถานะเป็นผู้บริหาร ทั้งนี้สถานที่ตั้งจะอยู่ในพื้นที่ของชุมชนหรือใกล้เคียงชุมชนการดำเนินงานจะต้องมีความยั่งยืนกล่าวคือมีความต่อเนื่อง มีความเจริญเติบโต มีกิจกรรมสร้างรายได้ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและประเพณี และทรัพยากรธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น

ความหมายของธุรกิจชุมชนในส่วนนี้ ดำเนินการโดยกลุ่มหรือองค์กรประชาชนมีการกำหนดวัตถุประสงค์รวมทั้งบางกลุ่มมีการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนด้วยจากความหมายของธุรกิจชุมชนต่าง ๆ ข้างต้นสรุปได้ว่า

ธุรกิจชุมชน คือ กิจกรรมที่บุคคลหรือองค์กรในชุมชนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ โดยสมาชิกมีส่วนช่วยดำเนินงานบางส่วนหรือทั้งหมด โดยประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ มีการเรียนรู้และการจัดการร่วมกัน เพื่อดำเนินการในกิจกรรมการผลิต การแปรรูป การค้าและการบริการที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนได้อย่างสอดคล้องกับสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน อันจะนำไปสู่ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี และการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนนั้น

บ้านป่าแดงก็เป็นชุมชนที่ประกอบธุรกิจชุมชน การดำเนินงานในกิจการสอดคล้องกับวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการมีส่วนร่วมของสมาชิกภายในกลุ่มซึ่งถือได้ว่าเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรให้ไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ ผลที่ได้คือมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและเป็นการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนต่อไป

3. ลักษณะของธุรกิจชุมชน

จากคำจำกัดความ หรือความหมายของธุรกิจชุมชน จะเห็นว่าธุรกิจชุมชนนั้นเป็นธุรกิจที่ใช้เงินลงทุนในระยะเริ่มต้นไม่มากนัก หากแต่เน้นการสร้างงานในท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้นเป็นหลัก รายได้จากการการขายอาจไม่จำเป็นต้องสูงนักในระยะเริ่มแรก โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ทุกคนสามารถอยู่ได้เป็นสำคัญ ธุรกิจชุมชนโดยทั่วไปมีลักษณะ ดังนี้

1) เป็นธุรกิจขนาดเล็ก มีความคล่องตัวในการบริหาร ผู้บริหาร หรือตัวแทนกลุ่มสามารถตัดสินใจในธุรกิจได้ทันทีและรวดเร็ว เพราะการบริหารงานที่ไม่ซับซ้อนสามารถตัดสินใจปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์หรือการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและตลาด ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากสมาชิกของกลุ่มได้อย่างรวดเร็ว

2) รายได้จากยอดขายในระยะเริ่มต้นไม่มากนัก ธุรกิจชุมชนจะทำการจำหน่ายสินค้าบริการ หรือผลิตสินค้าในปริมาณที่สามารถคุ้มทุน และได้กำไรเพื่อแบ่งให้สมาชิกตามปกติ โดยคำนึงถึงขนาดของตลาดที่มีอยู่เป็นสำคัญ จึงทำให้รายได้จากยอดขายไม่มากนัก แต่เพียง

พอที่จะทำให้ธุรกิจดำเนินกิจการอยู่ได้อย่างราบรื่น และมีผลในการสร้างงานให้แก่สมาชิกเพื่อช่วยเสริม การดำรงชีพให้อยู่ได้ในบรรดาสมาชิก

3) ต้นทุนในการดำเนินกิจการต่ำ ธุรกิจชุมชนนั้นดำเนินงานโดยเน้นให้คนมีงานทำ แต่ในสภาพการทำงานที่เป็นมิตร และมีความสุข จึงไม่จำเป็นต้องจ่ายค่าจ้างมาก ในขณะที่เดียวกัน ต้นทุนในการจัดหาอุปกรณ์ และเครื่องใช้ไปตามความจำเป็นในการประกอบธุรกิจ ซึ่งเน้น การประหยัดไม่ฟุ่มเฟือย

4) การติดต่อ และการให้บริการกับลูกค้าเป็นไปอย่างใกล้ชิด ธุรกิจชุมชนส่วนใหญ่ จะดำเนินงานโดยสมาชิกในชุมชน ซึ่งทำให้การติดต่อสื่อสารกับลูกค้าเป็นไปในลักษณะเป็นกันเอง และการเป็นเพื่อนบ้านช่วยให้ทราบความต้องการของลูกค้าโดยตรง สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับ ลูกค้าได้ทันที

5) การเริ่มต้นธุรกิจทำได้ง่าย ธุรกิจชุมชนสามารถเริ่มต้นได้ง่าย โดยคณะบุคคลที่ไม่ใช่เครือญาติมีวัตถุประสงค์ที่จะทำธุรกิจร่วมกันเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มและชุมชน การที่มี บุคคลจำนวนหนึ่ง สนใจทำธุรกิจร่วมกันมีผลทำให้ปัญหาเงินทุนไม่เป็นอุปสรรคเพราะใช้เงินลงทุน ไม่มาก ทุกคนเป็นสมาชิกไม่มีเจ้าของผูกขาดแต่เพียงผู้เดียว แต่อาจจะมีตัวแทนของกลุ่มที่ได้รับ เลือกให้ทำหน้าที่บริหารจัดการ หรือเป็นตัวแทนที่ได้รับการยอมรับการยอมรับจากสมาชิก

4. ประเภทของธุรกิจชุมชน

อภิชัย พันธเสน ได้อธิบายเรื่องธุรกิจไว้ว่า ธุรกิจชุมชนก็เหมือนกับธุรกิจทั่วไปที่มีการ จัดแบ่งธุรกิจออกเป็นประเภทตาม การประกอบการ 4 ประเภท คือ ธุรกิจการผลิต ธุรกิจค้าปลีก ธุรกิจค้าส่งและธุรกิจบริการ

1) ธุรกิจการผลิต หมายถึง การผลิตสินค้า โดยการนำเอาวัสดุ หรือสินค้าบางชนิดมา แปรสภาพให้เป็นสินค้าใหม่ มีรูปแบบใหม่ ธุรกิจชุมชนที่ดำเนินการทางด้านการผลิตในครัวเรือน ซึ่งอาศัยวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น อาทิเช่น การผลิตเครื่องปั้นดินเผา การผลิตเครื่องจักรสาน การทอ ผ้า อุตสาหกรรมจากไม้ หรือธุรกิจชุมชนที่ทำการผลิตในขบวนการที่ต้องอาศัยคนงานจำนวนหนึ่ง เช่นการผลิตวุ้นเส้น การผลิตซีอิ๊วในท้องถิ่น เป็นต้น ธุรกิจชุมชนที่ทำการผลิตเองอาจจะดำเนินการ จำหน่ายสินค้าที่ผลิตได้เองหรืออาจจะขายสินค้าที่ผลิตได้ให้พ่อค้าคนกลาง หรือตัวแทนจำหน่าย สินค้าต่อไป

2) ธุรกิจค้าปลีก หมายถึง กิจการที่ทำการขายสินค้าให้ถึงมือผู้บริโภค ณ จุดที่ทำการขายสินค้าที่นิยมจำหน่ายให้กับผู้บริโภคจะได้แก่ สินค้าอุปโภค สินค้าบริโภคทุกชนิด ตั้งแต่ ของใช้ จำเป็นในบ้าน เช่น ยาสีฟัน สบู่ ผงซักฟอก หรือสินค้าประเภทอาหาร อาทิเช่น ขนมปัง

อาหารกระป๋อง หรือประเภทยารักษาโรค เช่น ยาแก้ปวดศีรษะ ยาธาตุ ยาสามัญประจำบ้าน จนถึงสินค้าประเภทของเล่นเด็ก เครื่องเขียน เป็นต้น ธุรกิจประเภทนี้เน้นการร่วมทุนของสมาชิก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจะจัดหาสินค้ามาจำหน่ายในบรรดาสมาชิก และผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกเพื่อลดค่าใช้จ่ายจากการที่จะต้องซื้อจากพ่อค้าคนกลางที่กำหนดอัตรากำไรไว้สูง

3) ธุรกิจค้าส่ง หมายถึง กิจการที่ดำเนินการซื้อสินค้าจากผู้ผลิตเป็นจำนวนมากครั้งละมาก ๆ และนำสินค้านั้นมาขายต่อให้กับพ่อค้าปลีกหลาย ๆ รายต่อไป ธุรกิจค้าส่งนี้สามารถที่จะทำการซื้อสินค้าจากผู้ผลิตได้ทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นโรงสีข้าว อาหารแปรรูป อาหารกระป๋อง เสื้อผ้า รองเท้า เครื่องประดับธุรกิจประเภทนี้อาจจะนับได้ว่าเป็นธุรกิจชุมชนขนาดใหญ่และมีความมั่นคงพอสมควรแล้ว

4) ธุรกิจบริการ หมายถึง การรวมกลุ่มของสมาชิกเพื่อประกอบธุรกิจบริการคือสินค้าที่ไม่สามารถจับต้องได้ แต่สามารถสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้รับบริการ ตัวอย่างของธุรกิจบริการ ได้แก่ บริการนวดแผนไทยและอบสมุนไพร บริการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร บริการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทั้งในทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ เป็นต้น (อภิชาติ พันธเสน, สรวิช เปรมชื่น และ พิเชษฐ เกียรติเดชปัญญา, 2545 : 13-14)

5. ความสำคัญของธุรกิจชุมชน

ธุรกิจชุมชนมีความสำคัญ และมีส่วนช่วยในการพัฒนาประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม แต่บทบาทของธุรกิจชุมชนในการพัฒนาจะแตกต่างกันไปตามประเภทของธุรกิจนั้น ๆ ธุรกิจชุมชนมีความสำคัญหลายประการ ดังนี้

1) เปิดโอกาสให้มีการประกอบการ ธุรกิจชุมชนเป็นช่องทาง และโอกาสสำหรับผู้ที่มีความต้องการในการประกอบอาชีพธุรกิจด้วยตนเอง ร่วมกับสมาชิกคนอื่น ถึงแม้จะมีฐานะเป็นลูกจ้างก็มีส่วนในการเป็นเจ้าของประกอบการด้วยเช่นกัน สมาชิกในชุมชนที่มีความสามารถ มีความคิดริเริ่มที่สร้างสรรค์ สามารถหาประสบการณ์ และพิสูจน์ความสามารถโดยเข้าร่วมประกอบธุรกิจชุมชน ซึ่งใช้เงินทุนน้อยเน้นการสร้างงานในท้องถิ่นเป็นสำคัญ และถ้ามีประสบการณ์เพิ่มมากขึ้นในอนาคต ธุรกิจชุมชนขนาดเล็กก็สามารถจะพัฒนาไปสู่การประกอบการธุรกิจที่มีขนาดใหญ่ต่อไปได้

2) ก่อให้เกิดการว่าจ้าง การพัฒนาธุรกิจชุมชนทำให้เกิดการว่าจ้างแรงงานในท้องถิ่น มีการพัฒนาฝีมือแรงงานอย่างต่อเนื่องพร้อมกันไปด้วย แทนการที่ถูกว่าจ้างให้เป็นแรงงานไร้ฝีมือ ทั้งนี้เพราะทุกคนมีส่วนเป็นเจ้าของกิจการ จึงสามารถใช้กิจการที่มีเป็นเครื่องมือในการพัฒนาฝีมือแรงงานของตนเองตามต้องการ ยกเว้นแต่จะมีความพึงพอใจที่จะทำงานในเฉพาะส่วนที่ตนมีความชำนาญเท่านั้น

3) ส่งเสริมการพัฒนาธุรกิจอุตสาหกรรม ธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่บางประเภท จำเป็นต้องอาศัยวัตถุดิบหรือชิ้นส่วนประกอบจากหลาย ๆ แหล่งเพื่อนำมาผลิตสินค้าในอุตสาหกรรมประเภทนั้น ธุรกิจชุมชนจึงเป็นแหล่งที่ช่วยในการผลิตชิ้นส่วนประกอบเหล่านี้ และนำส่งให้กับธุรกิจขนาดใหญ่อีกทีหนึ่ง เพื่อผลิตเป็นสินค้าที่ได้มาตรฐานต่อไป โดยในระยะแรกธุรกิจชุมชนได้รับประโยชน์จากการฝึกอบรม และทักษะที่จำเป็นสำหรับการผลิต ด้วยธุรกิจขนาดใหญ่ที่ว่าจ้างให้รับช่วงผลิตต่อก็ลดต้นทุน อย่างไรก็ตามลักษณะเช่นนี้อาจจะมีประโยชน์เพียงในระยะเริ่มต้น เพราะในระยะยาวธุรกิจขนาดใหญ่อาจย้ายฐานการผลิตไปยังประเทศที่ค่าแรงถูกกว่า

4) สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ธุรกิจชุมชนยังมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเท่าไรจะก่อให้เกิดการกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจไปสู่กลุ่มผู้ประกอบการ และกลุ่มคนเพิ่มมากยิ่งขึ้นเท่านั้น เกิดการกระจายรายได้สู่ชนกลุ่มอื่นอย่างทั่วถึง ธุรกิจชุมชนยังช่วยลดปัญหาของสังคม อัตราการว่างงานลดน้อยลง เพราะมีการว่าจ้างงานในธุรกิจชุมชน ปัญหาคนไม่มีงานทำน้อยลง เนื่องจากประชาชนมีรายได้ ซึ่งส่งผลทำให้ปัญหาอาชญากรรมลดลงด้วย ความมั่นคงของประเทศจะเพิ่มขึ้น ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีสุขสบายมีรายได้ดีและมีงานทำ

5) ลดปัญหาสังคมที่เป็นภัยคุกคามประเทศชาติ กล่าวคือ ถ้าหากธุรกิจชุมชนสามารถบรรลุเป้าหมายสมาชิกในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น ชุมชนมีความแข็งแรง ปัญหาสังคมต่าง ๆ ที่อยู่ในขณะนี้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหายาเสพติดในหมู่เยาวชน ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาโสเภณีเด็ก ปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันสมควร ปัญหาความรุนแรงในครอบครัวที่แตกแยกหรือการล่มสลายของครอบครัว ฯลฯ จะได้รับการบรรเทาพร้อมกันไปด้วย ช่วยให้เกิดเป็นสังคมที่มีความร่มเย็นเป็นสุข

6. การสร้างจิตสำนึกการจัดการธุรกิจชุมชน

ธุรกิจชุมชนจะสามารถดำรงอยู่ได้ ก็ด้วยการจำหน่ายสินค้าและให้บริการออกสู่ตลาดผู้บริโภค ดังนั้น ผู้บริโภคจึงเป็นกลุ่มสัมพันธ์กลุ่มแรกที่มีผลต่อความอยู่รอด และสะสมทุนภายในท้องถิ่น ธุรกิจชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ต้องรับผิดชอบต่อผู้บริโภค ส่วนหนึ่งก็เป็นสมาชิกของชุมชนและมีหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือ และสนับสนุนธุรกิจชุมชนที่มุ่งจัดหาสวัสดิการให้แก่สมาชิกทุกคนในชุมชนด้วยเช่นกัน ธุรกิจชุมชนมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อผู้บริโภค ดังนี้

- 1) ผลิตสินค้าและบริการ เพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภคอย่างแท้จริง
- 2) จำหน่ายสินค้า และบริการที่มีคุณภาพเท่านั้น
- 3) จำหน่ายสินค้าและบริการที่มีมาตรฐานความปลอดภัยเพียงพอ และพร้อมที่จะรับผิดชอบต่อความเสียหายอันเกิดจากความบกพร่องของสินค้า หรือบริการนั้น

4) ให้ข้อมูลทั้งจุดเด่น และข้อจำกัดของสินค้าและบริการนั้นอย่างครบถ้วนชัดเจน และตรงไปตรงมา มิฉะนั้นแล้วหากลูกค้าได้รับความเสียหายจากการใช้สินค้าโดยไม่รู้ถึงอันตราย อันพึงระวังแล้วจะปฏิเสธที่จะซื้อหาสินค้าและบริการเหล่านั้น ส่งผลต่อความล้มเหลวของธุรกิจ ชุมชนได้ในภายหลัง

5) จำหน่ายสินค้าและบริการในราคาที่เหมาะสม สาเหตุสมผลกับคุณภาพและโอกาส หากลูกค้าทราบว่าราคาไม่สมเหตุสมผลกับคุณภาพ ลูกค้าจะมีความรู้สึกว่าคุณเอาเปรียบและ ไม่ต้องการดำเนินธุรกิจด้วย

6) ดำเนินธุรกิจด้วยจริยธรรม ไม่หลอกล่อ ไม่อำพราง ไม่ฉ้อโกงผู้บริโภค เพราะหาก ผู้ประกอบการผลิตสินค้าหรือบริการในนามของชุมชน โดยไม่มีคุณภาพก็จะกระทบถึงชื่อเสียง ของชุมชนให้เสียหาย

7) ให้ผู้บริโภคมีอิสระในการตัดสินใจซื้อ ไม่รบกวนหรือรบกวนบังคับให้ธุรกิจได้ประโยชน์ แต่เพียงฝ่ายเดียว แต่ควรดำเนินการเพื่อให้ผู้บริโภคได้ประโยชน์

8) ผู้รับผิดชอบต่อสินค้าที่บกพร่องโดยทันที เพราะการกระทำเช่นนี้ คือ รักษา มาตรฐานคุณภาพและประสิทธิภาพในการบริการ อันจะนำมาซึ่งความเชื่อถือในตราการค้า และ ธุรกิจชุมชนในอนาคต

9) ในการจำหน่ายสินค้าหรือให้บริการผู้จำหน่ายหรือผู้ให้บริการจะต้องไม่ ละลายละล้ง หรือยุ่งเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัวของผู้บริโภค นอกจากนี้แล้ว ผู้ประกอบการธุรกิจในชุมชน ยัง จะต้องเอาใจใส่ต่อสังคมและทรัพยากรธรรมชาติที่ตนได้เข้าไปดำเนินงาน โดยใช้ทรัพยากรให้เกิด ประโยชน์ สูงสุด วางแผนร่วมกับผู้ดำเนินธุรกิจอื่น ๆ ในชุมชนเพื่อป้องกันการขาดแคลนอันจะ เป็นการทำลาย สภาพแวดล้อมในอนาคต นอกเหนือจากนี้จะต้องรับผิดชอบต่อผลกระทบ เศรษฐกิจในทางลบ ที่อาจจะเกิดขึ้นพร้อมทั้งมีการรับผิดชอบต่อสังคมด้วย ความรับผิดชอบต่อ ทางด้านเศรษฐกิจนั้น หมายถึง การที่จะมุ่งแต่หากำไร และเพิ่มส่วนทุนของผู้ถือหุ้นของธุรกิจ ชุมชนให้สูงขึ้น โดย ไม่คำนึงการอยู่รอดทางธุรกิจของคู่แข่ง การทำธุรกิจมุ่งทำลายธุรกิจ ของคู่แข่งนั้น เป็นสิ่งที่ ไม่พึงกระทำอย่างยิ่งเพราะในระยะยาวจะนำมาซึ่งความไม่มี ประสิทธิภาพในการจัดการทางเศรษฐกิจ ส่วนความรับผิดชอบต่อสังคมนั้น หมายถึง การที่ จะต้องสนใจต่อปัญหาทางสังคมที่กำลังเกิดขึ้น ผู้ประกอบการธุรกิจในชุมชนจะต้อง ยอมรับบทบาททั้ง 2 ส่วนนี้ โดยเฉพาะในสังคมท้องถิ่น ดำเนินการอยู่ด้วยการเข้าไปสนับสนุน โดยตรง และให้พนักงานมีบทบาทร่วมกับกลุ่มชนในท้องถิ่นบทบาทของธุรกิจที่มีต่อท้องถิ่นที่ ตั้งอยู่ประกอบด้วย

1. ร่วมพัฒนาสังคมของท้องถิ่นที่ตนเข้าไปดำเนินงาน ธุรกิจชุมชนจะอยู่ได้ก็โดยการได้รับความร่วมมือของสังคมในท้องถิ่นที่ตนประกอบกิจการอยู่ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความปลอดภัย การให้ความสะดวกในการดำเนินงานและการจัดหาบุคลากร ซึ่งจำเป็นจะต้องได้รับความร่วมมือและสนับสนุนจากชุมชนทั้งหมดในวงกว้าง ด้วยเหตุนี้การมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมของท้องถิ่นจึงเป็นการช่วยให้ชุมชนมีความกินดีอยู่ดีมากขึ้น เป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้เกิดมีชุมชนที่เข้มแข็ง

2. สร้างงานให้คนในชุมชน เพื่อให้เกิดรายได้ ลดค่าใช้จ่ายและมีคุณภาพชีวิตที่ดี เช่น ธุรกิจชุมชนตลาดน้ำวัดดอนหวาย จังหวัดนครปฐม ได้สร้างงานให้แก่สมาชิกของชุมชนนั้น โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านทั้งในท้องถิ่น และละแวกใกล้เคียงนำผลผลิตทางเกษตร และผลผลิตที่ได้จากการแปรรูปมาจำหน่ายในตลาด

3. ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการดำเนินธุรกิจชุมชนจำเป็นที่จะต้องพึงพาทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นหลัก หากสมาชิกในชุมชนขาดจิตสำนึกในการดูแลสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นแล้วระยะเวลา และปริมาณทรัพยากรที่สมาชิกในชุมชนจะตัดทวงผลประโยชน์ท้องถิ่นก็จะลดน้อยลง ดังนั้น สมาชิกในชุมชนจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น เพื่อความอยู่รอดในระยะยาวของทั้งธุรกิจและชุมชน

4. ให้ความร่วมมือโดยไม่ประกอบธุรกิจที่จะทำให้สังคมเสื่อมในทันที หมายถึง การที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันเลิกประกอบกิจกรรมที่ทำลายความเข้มแข็งของชุมชน เช่น การค้ายาเสพติด การเล่นพนันไก่ชน การเปิดบ่อนในชุมชน การเล่นหวยใต้ดิน เป็นต้น แล้วหันมาร่วมมือกันประกอบอาชีพสุจริตที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของสังคม เช่น การรวมกลุ่มทอผ้าไหม การรวมกลุ่มพัฒนาตลาดในชุมชน การแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาของแต่ละคนในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร เป็นต้น (อภิชาติ พันธเสน, สรวิช เปรมชื่น และพิเชษฐ เกียรติเดชปัญญา, 2545 : 16-17)

7. แนวทางการพัฒนาธุรกิจชุมชน

ในการที่จะพัฒนาธุรกิจชุมชนให้ยั่งยืน เป็นธุรกิจที่สร้างรายได้เสริมให้กับสมาชิกในชุมชนนั้นต้องมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

- 1) คุณธรรม
- 2) ทักษะที่ดี
- 3) ความสามัคคีในหมู่คณะ
- 4) การบริหารที่โปร่งใส
- 5) องค์กรความรู้ ซึ่งประกอบไปด้วย

- 5.1) ความรู้และความเชี่ยวชาญในธุรกิจที่ตนดำเนินการอยู่
- 5.2) ความรู้ในเรื่องการจัดการ เช่น การสามารถสร้างเครือข่ายในการดำเนินงานให้เติบโตกว้างขวาง
- 5.3) ความรู้และความสามารถในการสร้างวัฒนธรรมองค์กร
- 6) การจัดการทางด้านการตลาด
- 7) การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับธุรกิจ
- 8) การประเมินผลการดำเนินงานขององค์กร
- 9) ความรู้ในเรื่อง การเงิน การบัญชีและภาษี รวมทั้งการดำเนินในต้นทุนตลอดเวลาหรือต้องรู้ต้นทุนทุกวินาที
- 10) การสร้างแรงจูงใจให้กับสมาชิกในชุมชน
- 11) การกำหนดเป้าหมายและวางแผนดำเนินการเพื่อให้สนับสนุนต่อเป้าหมายที่ได้วางไว้

8. แนวทางการสร้างธุรกิจชุมชนให้เข้มแข็ง

การสร้างธุรกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็ง สามารถเป็นทั้งแหล่งรายได้หลักและรายได้เสริมนั้นจำเป็นต้องมีสิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- 1) ต้องรู้แหล่งทรัพยากรในชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้
 - 1.1) ทรัพยากรมนุษย์ เช่น ความสามารถของบุคคลที่จะดำเนินงาน
 - 1.2) ทรัพยากรที่ไม่ใช่มนุษย์ เช่น แหล่งวัตถุดิบ พลังงาน สิ่งแวดล้อม ท่าเลที่ตั้ง สาธารณูปโภค เทคโนโลยี และสิ่งอำนวยความสะดวก
- 2) ต้องสามารถทำการตลาดให้แก่สินค้าที่ผลิตได้ ซึ่งจำเป็นต้องทำการวิจัยเกี่ยวกับความต้องการของตลาดและผู้บริโภค
- 3) ต้องรู้แหล่งเงินทุนในการดำเนินธุรกิจ

9. สิ่งแวดล้อมภายนอกและภายในเชิงธุรกิจ

การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อม “ภายนอกและภายใน” เพื่อเข้าใจสถานะที่เป็นอยู่ขององค์กรหรือกระบวนการพัฒนาองค์กร เรียกตามภาษาชาวบ้านว่า “รู้เขารู้เรา” มักเรียกตามภาษาวิชาการว่า “SWOT Analysis” ที่เป็นการวิเคราะห์ จุดแข็ง (strength) จุดอ่อน (weakness) ของสภาวะแวดล้อมภายในและการวิเคราะห์โอกาส (opportunity) อุปสรรคหรือข้อจำกัด (threat) ของสภาวะแวดล้อมจากภายนอก

SWOT ย่อจากอักษรนำหน้าของทั้งสี่สถานะแวดล้อมดังกล่าว การวิเคราะห์นี้เป็นพื้นฐานของการกำหนดกลยุทธ์ แผนกลยุทธ์จำเป็นที่จะต้องมีการวิเคราะห์สถานะแวดล้อมก่อนการเลือกแนวทางการดำเนินการหรือกลยุทธ์ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ และองค์กรส่วนใหญ่อาศัยผลการวิเคราะห์สถานะแวดล้อมนี้ในการจินตนาการ SWOT ในอนาคตเพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และวัตถุประสงค์หลักของแผนด้วย

การวิเคราะห์สถานะแวดล้อมภายนอกและภายในต้องใช้ทรัพยากร เวลา ความอดทน และค่าใช้จ่าย โดยปกติการวางแผนกลยุทธ์แต่ละครั้งจึงมักจะมีการวิเคราะห์สถานะแวดล้อมเพียงเท่าที่จำเป็น อย่างไรก็ตามสามารถดำเนินการวิเคราะห์สถานะแวดล้อมได้หลายครั้งหากจำเป็น เพราะการวิเคราะห์ SWOT ทำได้ในหลายภาวะ เช่น

การวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT) เพื่อทำความเข้าใจสถานะแวดล้อมทั่วไปโดยรวม สามารถดำเนินการโดยการสำรวจสถานะแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในอย่างคร่าว ๆ เพื่อช่วยให้มีการตัดสินใจเลือกแนวคิดและทิศทางดำเนินการ (concept) เบื้องต้น ภายใต้สถานะการรวมดังกล่าว อาทิ การกำหนดเป้าประสงค์เบื้องต้นได้

การวิเคราะห์สถานะแวดล้อมเพื่อประเมินความยากง่ายของพันธกิจ จะช่วยวิเคราะห์ให้ทราบสถานะแวดล้อมว่าองค์กรตกอยู่ในสถานการณ์ใดในการปฏิบัติพันธกิจนั้น ๆ การวิเคราะห์จะสามารถประมวลสถานะแวดล้อม เพื่อการตัดสินใจเลือกแนวทางกลยุทธ์ (process) เบื้องต้นที่เหมาะสมกับสถานะแวดล้อมได้

การวิเคราะห์สถานะแวดล้อม เพื่อการวางแผนปรับปรุงกลไก (Tool) ขององค์กร และกระบวนการพัฒนาเรื่องนั้น ๆ เพื่อการขับเคลื่อนเร่งรัดกระบวนการพัฒนา เป็นการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านปัจจัยเสริมและปัจจัยถ่วงต่อการทำงานขององค์กร และกระบวนการพัฒนาฯ ในการปฏิบัติแผนงาน โครงการด้านต่าง ๆ ให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี

การวิเคราะห์สถานะแวดล้อมจำเป็นจะต้องวิเคราะห์จากข้อเท็จจริงที่ควรหาข้อมูลสนับสนุนได้ในภายหลัง การวิเคราะห์จะต้องไม่มีอคติและไม่ใช้อารมณ์ส่วนตัวและจะต้องไม่ด่วนสรุปสถานะแวดล้อมที่ไม่มีนัยสำคัญเชิงยุทธศาสตร์ อาทิ การประเมินว่าองค์กรมีสถานะแวดล้อมที่เป็นจุดอ่อนเพราะข้อจำกัดด้านงบประมาณ โดยไม่พิจารณาว่าปัจจุบันการใช้งบประมาณที่ได้รับอย่างคุ้มค่า โดยกำหนดอันดับความสำคัญ โครงการที่องค์กรต้องรับผิดชอบไว้แค่ไหนเพียงใด

การวิเคราะห์สถานะแวดล้อมภายนอก ซึ่งเป็นสถานะแวดล้อมที่พิจารณาบทบาทของตัวแปรที่โดยทั่วไปองค์กรควบคุมไม่ได้และไม่ได้ควบคุม เป็นการพิจารณาสถานะแวดล้อมภายนอกที่มีอิทธิพล (ต่อความสำเร็จและความล้มเหลวขององค์กร) และกระทำต่อองค์กรที่มุ่งหวังจะอยู่รอดและสามารถปฏิบัติงานได้ภายใต้การแข่งขันและปัญหาและตัวแปรที่รู้มรืมาจากภายนอก

โดยองค์กรจำเป็นต้องพิจารณาบทบาทของตัวแปรที่เป็นโอกาส หรือภาวะคุกคามที่จะเกิดขึ้นหรือมีแนวโน้มจะเกิดขึ้นในช่วงแผนฯ นั้น ๆ

บทบาทของตัวแปรหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลดังกล่าวหากสนับสนุนการดำเนินการ ให้องค์กรสามารถประสบความสำเร็จได้จะก่อให้เกิดเป็นสภาวะแวดล้อมด้าน “โอกาส” อันเป็นสภาวะภายนอกที่เอื้อต่อการทำงานขององค์กรให้สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ และบทบาททางลบที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการขององค์กรจะก่อให้เกิดสภาวะแวดล้อม “ภาวะคุกคาม” หรือ “ข้อจำกัด” หรือ “อุปสรรค” อันเป็นสภาวะภายนอกที่ขัดขวางการทำงานขององค์กรไปสู่ความสำเร็จและอาจก่อให้เกิดความล้มเหลวได้

การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมภายใน เป็นการพิจารณาประเมินตรวจสอบสิ่งที่มีอิทธิพลที่มีอยู่ในแต่ละกระบวนการทำงานและผลงานขององค์กร โดยการพิจารณาบทบาทของตัวแปรภายในที่เป็นบวกต่อองค์กรที่มีอยู่และที่เป็นอยู่ มิใช่บทบาทที่คาดว่าจะมีหรือจะเกิดตามสัณยภาพซึ่งเป็น โอกาสมากกว่า และเป็นปัจจัยผลักดันองค์กรให้สามารถพัฒนาสู่ความสำเร็จได้เป็นสภาวะแวดล้อม “จุดแข็ง” อันเป็นสภาวะที่องค์กรมีสมรรถนะและความได้เปรียบที่มีผลต่อการแข่งขันไปสู่ชัยชนะได้และบทบาทตัวแปรภายในองค์กรทางลบที่มีอยู่เป็นสภาวะแวดล้อม “จุดอ่อน” อันเป็นภาวะด้อยกว่าที่ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ เป็นปัจจัยที่ต้องแก้ไขหรือตัดทิ้งไปขององค์กร

การวิเคราะห์ SWOT ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นผู้วิจัยมีความต้องการที่จะใช้เป็นตัววิเคราะห์เฉพาะการดำเนินงานของทางกลุ่มสตรีทอผ้าพื้นเมืองบ้านป่าแดง โดยหวังว่าการใช้ SWOT เข้ามาวิเคราะห์ในส่วนดังกล่าวนี้จะ ทำให้ทราบถึงจุดแข็งจุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคของการดำเนินงานภายในกลุ่มเป็นอย่างดี (อุทิศ ขาวเชิยร, 2546 : 26-47)

10. การจัดการสหกรณ์

ความหมายของสหกรณ์

สหกรณ์ คือ องค์กรธุรกิจรูปแบบหนึ่งที่ตั้งและดำเนินการโดยกลุ่มบุคคลที่มีความประสงค์อย่างเดียวกัน ในอันที่จะขจัดปัญหาความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจและสังคมในหมู่สมาชิกหรือดำเนินธุรกิจร่วมกันโดยถือความสมัครใจ หลักประชาธิปไตย หลักความยุติธรรม หลักการศึกษา หลักการช่วยเหลือตนเองและซึ่งกันและกัน

ลักษณะที่สำคัญของสหกรณ์

1) สหกรณ์ เป็นการประกอบการทางเศรษฐกิจ การประกอบการทางเศรษฐกิจของสหกรณ์จะมีลักษณะถาวรภายใต้กฎหมายสหกรณ์ อันได้แก่ การดำเนินธุรกิจเกี่ยวกับการผลิต การจำแนกแจกจ่ายและการบริโภคของสมาชิก

2) สหกรณ์ เป็นที่รวมกันของบุคคลในฐานะที่เป็นมนุษย์ หมายความว่าสหกรณ์เป็นองค์การธุรกิจที่เกิดจากคนอ่อนแอทางเศรษฐกิจ โดยการถือหุ้นร่วมกันเพื่อจัดปัญหาความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจ ดังนั้น สหกรณ์จึงถือเอาความเป็นมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญในการทำงานร่วมกัน แต่ไม่ได้หมายความว่าเงินไม่มีความสำคัญ เพียงแต่ไม่ต้องการให้เงินมีอำนาจหรืออิทธิพลเกินไป

3) สหกรณ์ เป็นองค์การที่ยึดหลักการช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สืบเนื่องจากสหกรณ์เป็นองค์การของคนอ่อนแอทางเศรษฐกิจ ฉะนั้น วิธีการที่จะช่วยให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานสมาชิกทุกคนต่างต้องช่วยเหลือตนเอง ในขณะที่เดียวกันต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อให้คนอื่น ๆ ได้ช่วยตนเองได้ด้วย

4) สหกรณ์ เป็นองค์การที่เฉลี่ยผลประโยชน์ให้สมาชิกโดยวิธีเที่ยงธรรมหมายความว่า เมื่อมีกำไรเกิดขึ้นจากการดำเนินงานของสหกรณ์สมาชิกจะได้รับผลกำไรนั้น ๆ ตามส่วนธุรกิจที่สมาชิกทำกับสหกรณ์ ถือเป็นลักษณะเด่นที่ไม่มีในธุรกิจอื่น ๆ

5) สหกรณ์ เป็นองค์การที่ต่อสู้กับการแสวงหากำไรที่ไม่เป็นธรรม กำไรที่ไม่เป็นธรรม ได้แก่ การขายสินค้าในราคาสูงเกินควร สินค้าขาดคุณภาพ การเอาเปรียบในเรื่องการชั่ง ตวง วัด สหกรณ์ จึงเข้าดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว

6) สหกรณ์ เป็นองค์การที่สร้างขึ้นด้วยความสมัครใจของสมาชิก หมายความว่า การร่วมมือที่เกิดด้วยความสมัครใจของสมาชิกจะทำให้สหกรณ์เจริญกว่าหน้าและดำเนินงานประสบผลสำเร็จ ถ้าหากมีการบังคับ ผลของการบังคับจะไม่ทำให้เกิดการร่วมมือหรือทำงานโดยไม่เต็มใจ ไม่ประสบผลสำเร็จ

7) สหกรณ์ เป็นองค์การที่ยึดความเสมอภาคเป็นหลัก ลักษณะข้อนี้ของสหกรณ์จะไม่มีธุรกิจอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะสหกรณ์เน้นให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันของสมาชิก ไม่ว่าสมาชิกจะมีหุ้นมากหรือหุ้นน้อย นั่นคือ สมาชิกทุกคนมีสิทธิออกเสียงลงคะแนนได้คนละหนึ่งเสียง มีสิทธิเลือกหรือได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการดำเนินการของสหกรณ์ ถ้าเป็นคุณสมบัติเพียงพอหรือมีสิทธิขอความช่วยเหลือจากสหกรณ์ได้

8) วิธีดำเนินงานของสหกรณ์เป็นวิธีการที่สุจริต การดำเนินการของสหกรณ์กระทำเพียงเพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจของตนเท่านั้น การร่วมมือกันของสหกรณ์เพื่อประโยชน์ของสมาชิกจะเป็นไปด้วยความสุจริต

ประเภทของสหกรณ์ในประเทศไทย

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ออกกฎกระทรวง เพื่อแบ่งประเภทของสหกรณ์ ออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. สหกรณ์การเกษตร
2. สหกรณ์ประมง
3. สหกรณ์นิคม
4. สหกรณ์ร้านค้า
5. สหกรณ์ออมทรัพย์
6. สหกรณ์บริการ

สำหรับกิจกรรมสหกรณ์ประเภทต่าง ๆ มีดังนี้ (กองวิชาการ กรมส่งเสริมสหกรณ์, 2533 : 40 - 47)

สหกรณ์การเกษตร

สหกรณ์การเกษตร คือ สหกรณ์ที่จัดตั้งในหมู่ผู้ที่มีอาชีพการเกษตรโดยดำเนินธุรกิจแบบเอกชนประสงค์ เพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนในการประกอบอาชีพและช่วยยกฐานะความเป็นอยู่ของสมาชิกให้ดีขึ้น

ประวัติสหกรณ์การเกษตร ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์หาทุนได้ที่อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก ชื่อว่า “สหกรณ์วัดจันทร์ ไม่จำกัดสินใช้” ได้รับการจดทะเบียนเป็นสหกรณ์แรก เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2459 หลังจากนั้นได้มีการจัดตั้งสหกรณ์หาทุนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งมีการตราพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2511 จึงได้ทำการควบคุมสหกรณ์หาทุนหลาย ๆ สหกรณ์เข้าเป็นสหกรณ์การเกษตรระดับอำเภอ เพื่อให้มีขนาดธุรกิจใหญ่ขึ้นสามารถบริการแก่สมาชิกได้มากขึ้น

วัตถุประสงค์ของสหกรณ์การเกษตร

- 1) ให้สินเชื่อกการเกษตร
- 2) จัดหาวัสดุการเกษตรและสิ่งของที่จำเป็นมาจำหน่าย
- 3) จัดหาตลาดจำหน่ายผลิตผล และผลิตภัณฑ์ของสมาชิก
- 4) รับฝากเงิน
- 5) จัดบริการและบำรุงที่ดิน
- 6) ส่งเสริมความรู้ทางเกษตรกรรมใหม่
- 7) ให้การศึกษาอบรมทางสหกรณ์

สหกรณ์การเกษตรแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

- 1) สหกรณ์ขั้นปฐมหรือสหกรณ์ท้องถิ่น เป็นสหกรณ์ที่มีแดนดำเนินการคลุมหนึ่งอำเภอและให้ทำหน้าที่เป็นสหกรณ์อเนกประสงค์
- 2) สหกรณ์ขั้นมัธยมหรือชุมชนสหกรณ์จังหวัด เป็นสหกรณ์ที่จัดตั้งโดยสหกรณ์ขั้นปฐมอย่างน้อย 3 สหกรณ์มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสหกรณ์ที่เป็นสมาชิกในด้านต่าง ๆ เช่น การเงิน การขาย การซื้อและการแปรรูป เป็นต้น
- 3) สหกรณ์ขั้นยอดหรือชุมนุมสหกรณ์ระดับชาติเป็นองค์การที่ทำธุรกิจด้านการตลาดจัดหาสินค้าของผู้ผลิตและผู้บริโภคและเป็นคลังสินค้าให้แก่สหกรณ์

สหกรณ์ประมง

สหกรณ์ประมง คือ บุคคลที่มีอาชีพทางการประมงรวมกันจัดตั้งสหกรณ์ขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการประกอบอาชีพ

ประวัติสหกรณ์ประมง ทางราชการได้รวบรวมประมง จำนวน 54 คน ได้จัดตั้งสหกรณ์ประมงขึ้นในปี พ.ศ. 2492 ชื่อว่า “สหกรณ์ประมงพิษณุโลกจำกัด” ในท้องที่อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เป็นสหกรณ์ประมงน้ำจืด ดำเนินการจัดสรรที่ทำกินให้กับสมาชิกช่วยเหลือในด้านการจำหน่ายและแปรรูปสัตว์น้ำได้โดยสะดวก ตลอดจนละเว้นการจับสัตว์น้ำที่ยังไม่ได้ขนาดเพื่อสงวนพันธุ์สัตว์น้ำ

วัตถุประสงค์ของสหกรณ์

1. ให้หาความรู้ทางวิชาการและธุรกิจการประมง เช่น การเก็บรักษาคุณภาพสัตว์น้ำ การแปรรูป การเพาะเลี้ยง ฯลฯ
2. จัดหาวัสดุอุปกรณ์การประมง หรือสิ่งของที่จำเป็นมาจำหน่ายแก่สมาชิก
3. จัดจำหน่ายสัตว์น้ำ และผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำในราคายุติธรรม
4. จัดหาเงินกู้ให้สมาชิกนำไปลงทุนประกอบอาชีพ
5. รับฝากเงิน
6. ให้การส่งเสริมแก่สมาชิกและครอบครัวที่ประสบภัยพิบัติ

สหกรณ์นิคม

สหกรณ์นิคม คือ สหกรณ์จัดตั้งขึ้น เพื่อดำเนินการจัดที่ดินให้เกษตรกรได้มีที่ทำกิน พร้อมทั้งจัดการด้านสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน และดำเนินธุรกิจเช่นเดียวกับสหกรณ์การเกษตร คือ มีการให้สินเชื่อ การรวมกันซื้อ รวมกันขายและการส่งเสริมการเกษตร ฯลฯ

ประวัติสหกรณ์นิคม ได้เริ่มดำเนินงานเป็นแห่งแรกที่อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี เมื่อปี พ.ศ. 2478 โดยดำเนินการจัดซื้อที่ดินราชพัสดุจากกระทรวงการคลัง เนื้อที่ 4,109 ไร่เศษ มาจัดสรรให้สมาชิก 69 ครอบครัว ในรูปของสหกรณ์จัดซื้อที่ดิน ต่อมาในปี พ.ศ. 2481 ได้จัดตั้ง สหกรณ์ ในอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เนื้อที่ 7,913 ไร่ และได้จัดสหกรณ์มาเช่าที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติที่เสื่อมสภาพแล้ว ที่อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อ ปี พ.ศ. 2518

วัตถุประสงค์ของสหกรณ์

1. เพื่อการจัดนิคม คือ การจัดหาที่ดินมาจัดสรรให้แก่ราษฎรประกอบอาชีพทางการเกษตรตลอดจนจัดบริการด้านสาธารณูปโภคให้
2. เพื่อการจัดสหกรณ์ คือ การรวบรวมราษฎรที่ได้รับจัดสรรที่ดินไว้แล้ว จัดตั้งเป็นสหกรณ์โดยกรมส่งเสริมสหกรณ์ ขอรับที่ดินรกร้างว่างเปล่าที่คณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติจำแนกเป็นที่ดินจัดสรรเพื่อการเกษตร นำมาจัดสรรให้ราษฎรเข้าครอบครองทำประโยชน์ และส่งเสริมให้จัดตั้งขึ้นเป็นสหกรณ์ ซึ่งเมื่อสมาชิกได้ปฏิบัติครบถ้วนตามข้อบังคับของ สหกรณ์แล้ว ก็จะได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ได้รับจัดสรรนั้นในที่สุด

สหกรณ์ร้านค้า

สหกรณ์ร้านค้า คือ ร้านค้าที่ผู้บริโภครวมกันจัดตั้งขึ้น เพื่อจัดหาเครื่องอุปโภคบริโภคมาจำหน่ายแก่สมาชิกและบุคคลทั่วไปโดยมิได้แสวงหากำไร แต่เพื่อขจัดการเอาเปรียบและความไม่เป็นธรรมในการซื้อสินค้า

ประวัติสหกรณ์ร้านค้า ประเทศไทยได้เริ่มจัดตั้งร้านสหกรณ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2480 โดยตั้งขึ้นในหมู่ชาวนชนบท อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่ร้านสหกรณ์แห่งนี้ต้องเลิกสัมไปต่อมารัฐบาลมีนโยบายที่จะช่วยเหลือประชาชนเกี่ยวกับการครองชีพ จึงได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการจัดตั้งร้านสหกรณ์ทั้งในส่วนกลาง และส่วนภูมิภาคขึ้นอีกเป็นจำนวนมากในปัจจุบันมีร้านสหกรณ์เกิดขึ้นทุกจังหวัดในประเทศไทย

วัตถุประสงค์ของสหกรณ์ร้านค้า

- 1) จัดหาสิ่งของและบริการที่สมาชิกต้องการมาจำหน่าย

- 2) ช่วยจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของสมาชิก
- 3) ส่งเสริมความรู้ทางการค้าและการสหกรณ์แก่สมาชิก
- 4) ส่งเสริมให้รู้จักประหยัด การช่วยตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
- 5) ร่วมมือกับสหกรณ์และสถาบันอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ

วิธีดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้า

- 1) ขายสินค้าตามราคาท้องตลาด หรือถูกกว่าบ้างเล็กน้อย
- 2) จัดหาสินค้าคุณภาพดี ไม่ปลอมปน และอยู่ในความต้องการของสมาชิกมาจำหน่าย
- 3) เทียงตรงในการชั่ง ตวง วัด
- 4) จัดหาสินค้าที่จำเป็นในการครองชีพมาจำหน่ายและมีสินค้าให้เลือกมากมาย
- 5) ขายสินค้าด้วยเงินสด

สหกรณ์ออมทรัพย์

สหกรณ์ออมทรัพย์ เป็นสถาบันการเงินที่กลุ่มบุคคลที่มีความสัมพันธ์หรือคุ้นเคยกัน คือทำงานอยู่ในหน่วยงานเดียวกันหรือมีถิ่นฐานอยู่ใกล้เคียงกัน จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายสหกรณ์เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกรู้จักการออมทรัพย์ และสามารถกู้ยืมเงินได้เมื่อเกิดความจำเป็นตามหลักการช่วยตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ประวัติสหกรณ์ออมทรัพย์ : สหกรณ์ออมทรัพย์แห่งแรก คือ สหกรณ์ข้าราชการ-สหกรณ์ จำกัด จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2492 โดยข้าราชการในกรมสหกรณ์ (เดิม) และพนักงานในธนาคาร เพื่อการสหกรณ์ (เดิม) ต่อมาก็ได้มีการจัดตั้งขึ้นในกลุ่มครูในจังหวัดนครสวรรค์ และได้แพร่หลายไปในหมู่ข้าราชการและพนักงานต่าง ๆ ทั้งในภาครัฐ และเอกชนทั่วประเทศ

วัตถุประสงค์ของสหกรณ์ออมทรัพย์

- 1) ส่งเสริมการออมทรัพย์ในรูปการซื้อหุ้น สมาชิกต้องถือหุ้นเมื่อแรกเข้าอย่างน้อยคนละ 1 หุ้น และอาจต้องถือหุ้นต่อไปตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับ แต่จะถือหุ้นเกินกว่า 1 ใน 5 ของจำนวนหุ้นทั้งหมดไม่ได้
- 2) รับฝากเงินจากสมาชิกทั้งประเภทเงินฝากประจำและเงินฝากออมทรัพย์ โดยให้ดอกเบี้ยในอัตราเดียวกันกับธนาคารพาณิชย์
- 3) ให้บริการด้านเงินกู้ มี 3 ประเภท คือ
 - เงินกู้เพื่อเหตุฉุกเฉิน
 - เงินกู้สามัญ มีสมาชิกอื่นหรือหลักทรัพย์ค้ำประกัน

- เงินกู้พิเศษ มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน

สหกรณ์บริการ

สหกรณ์บริการ คือ สหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของผู้ประกอบอาชีพต่าง ๆ ซึ่งแต่ละคนไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้ลุล่วงได้ตามลำพังบุคคลเหล่านี้จึงรวมกันโดยการช่วยตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ประวัติสหกรณ์บริการ เริ่มจัดตั้งขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2484 คือ สหกรณ์ผู้ทำร่-บ่อสร้างจำกัด ต่อมาได้มีการจัดตั้งสหกรณ์บริการในรูปแบบอื่น ๆ ได้แก่ สหกรณ์บริการไฟฟ้า หนองแขม สหกรณ์เคหะสถาน สหกรณ์แท็กซี่ สหกรณ์ผู้ผลิตและค้ำน้ำแข็ง และชุมนุมสหกรณ์เพื่อการพิมพ์แห่งประเทศไทยจำกัด ฯลฯ

วัตถุประสงค์ของสหกรณ์บริการ

- 1) ประกอบธุรกิจด้านการบริการ จามประเภทที่ได้มุ่งหมายจัดตั้งขึ้น
- 2) จัดหาอุปกรณ์และสิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นในการให้บริการ
- 3) รับฝากเงิน และให้กู้เงินแก่สมาชิก
- 4) จัดหาเครื่องอุปโภคบริโภค มาจำหน่ายแก่สมาชิก
- 5) ช่วยเหลือสมาชิกด้านกฎหมาย คดีความต่าง ๆ
- 6) ส่งเสริมสวัสดิการ แก่สมาชิกและครอบครัว
- 7) ร่วมมือกับส่วนราชการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมกิจการสหกรณ์

(ไชศรี คนจริง, 2546 : 3-29)

สรุป

สหกรณ์เป็นองค์การทางธุรกิจและสังคม ที่เกิดจากการร่วมมือกันโดยความสมัครใจ ยึดหลักการช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สมาชิกเป็นทั้งเจ้าของและเป็นผู้ใช้บริการ สหกรณ์ดำเนินงานและการควบคุมยึดหลักประชาธิปไตย หนึ่งคนหนึ่งเสียงมีจุดมุ่งหมายที่มิได้มีการแสวงหากำไรแต่เพื่อความกินดีอยู่ดีของสมาชิก ผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่ได้จะเฉลี่ยคืนกลับไปยังสมาชิกตามส่วนที่ได้ใช้บริการกับสหกรณ์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กระบวนการผลิตผ้า

ความสำคัญของการทอผ้า

ความสำคัญของหัตถกรรมพื้นบ้านในอดีตงานทอผ้า งานแกะสลักและงานจักสาน เป็นงานรองไม่ใช่งานหลัก ฤดูกาลผลิตจึงเป็นช่วงเวลาหลังจากเสร็จสิ้นฤดูกาลเกษตรแล้ว ดังที่โบราณกล่าวไว้ว่า เมื่อสิ้นหนานา “ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก” เป็นเช่นนี้เพราะลักษณะ เศรษฐกิจในชนบทเป็นแบบผลิตเอง จึงผลิตขึ้นใช้ในครัวเรือนเท่านั้น โดยผู้หญิงจะทอผ้าไว้ใช้ ฝ่ายชายจะจัดหาเครื่องมือ เครื่องใช้ ไม่มีการแลกเปลี่ยน ซื้อขาย จุดมุ่งหมายในการผลิตเพื่อสนอง ประโยชน์ใช้สอย ส่วนผลพลอยได้คือการจรรโลงใจทางความงามมนุษย์มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด กับสิ่งทอตั้งแต่กำเนิดจนวาระสุดท้ายของชีวิต จะเห็นว่าสิ่งทอไม่สามารถแยกจากความเป็นอยู่ ของคนได้ ประโยชน์ใช้สอยของสิ่งทอก็เพื่อห่อหุ้มปกคลุมร่างกายและเพื่อความสวยงาม สิ่งทอ เกิดจากการใช้วัสดุบวกกับความชำนาญทางฝีมือ ชนทุกชาติใช้ผ้าเพื่อทำเครื่องนุ่งห่ม และได้มี การปรับปรุงพัฒนาวิธีการทำเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มของตน จากประวัติศาสตร์จะเห็นว่าเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มนอกจากจะแสดงถึงความคิดสร้างสรรค์แล้ว ยังเป็นหลักฐานแสดงถึงความเจริญรุ่งเรือง ของ วัฒนธรรมประจำชาติด้วย

ในประเทศไทยได้พบหลักฐานที่แสดงถึงวัฒนธรรมและอารยธรรมเก่าแก่ และพบว่า คนในยุคก่อนประวัติศาสตร์รู้จักการทอผ้าใช้แล้วเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 3,000 ปี คือ ตั้งแต่ยุคหินใหม่ ถึงยุคโลหะ ดังเช่น ที่ได้ค้นพบแนวดินเผาที่ใช้สำหรับปั่นเส้นด้าย เข็มเย็บผ้าทำด้วยกระดูกสัตว์ พบที่บ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี หินทูปผ้าเปลือกไม้พบที่จังหวัดชุมพร ประจวบคีรีขันธ์ และได้พบร่องรอยของเศษผ้าฝ้ายและผ้าไหมติดอยู่กับกำไลและขวานสำริด ที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

การทำผ้ามัดหมี่เป็นศิลปะการทอผ้าพื้นเมืองชนิดหนึ่ง ที่นิยมทำกันมานานแล้วใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ชาวบ้านจะใช้เวลารว่างหลังจากเก็บเกี่ยวมาทอผ้าไว้ใช้ใน ครอบครัวย หรือทำไว้สำหรับถวายพระในเทศกาลต่าง ๆ ลวดลายที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นอิทธิพลที่ ได้รับจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ลายต้นสน ลายปราสาท ลายใบไม้ ลายดอกแก้ว ลายโคม ลายนกแก้ว ลายช้าง ลายงู ลายข้าวหลามตัด ฯลฯ วัสดุที่ใช้ทอนิยมใช้ทั้งไหมและฝ้าย ผ้ามัดหมี่ฝ้าย ใช้สำหรับชีวิตประจำวัน

ผ้าพื้นเมืองเป็นศิลปะที่กำเนิดมานานและมีอยู่ทั่วไปในภาคอีสาน จะแตกต่างกันแต่ แบบอย่างทางศิลปะ ความละเอียดปราณีตตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น แต่ละกลุ่มวัฒนธรรม ตามความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของแต่ละกลุ่มที่อาศัย และพัฒนาไปสู่การผลิตออกเป็นศิลปหัตถกรรมที่มีคุณค่า การที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาตั้งแต่

สมัยโบราณจุดมุ่งหมาย เพื่อให้ร่างกายอบอุ่น ป้องกันความหนาวเย็น ซึ่งเป็นความต้องการ
ในขั้นพื้นฐาน

ชาวอีสานจะปลูกฝ้ายในเดือนพฤษภาคม มิถุนายน ฝ้ายที่ปลูกเรียกว่าฝ้ายน้อย เริ่มตั้งแต่
เดือนพฤศจิกายน เมื่อฝักฝ้ายแก่พอที่จะเก็บได้ ชาวบ้านจะเก็บปุ๋ยฝ้ายมีเมล็ดติดมา ส่วนฝักฝ้ายนั้น
ทิ้งให้แห้งคายน ฝ้ายที่เก็บมานั้นเอามาผึ่งแดด 4 - 5 วัน แล้วจึงเอาปุ๋ยฝ้ายนั้นมาอ้าว เรียกว่า หีบฝ้าย
เสร็จแล้วเอาฝ้ายไปใส่ไว้ในกระด้ง เอาสายติดมาติดฝ้ายให้เบนใช้ไม้กลม ๆ อันหนึ่งใส่ตรงกลาง
ฝ้าย แล้วม้วนฝ้ายให้กลมคล้ายมวนบุหรี เสร็จแล้วก็ชักไม้้อออกแล้วจึงเอาไปเงินให้เป็นเส้นการเส้น
ฝ้ายหรือปั่นฝ้ายนั้นต้องเอาฝ้ายวางไว้ที่ในอีกมือหนึ่งจับกงในหมุน มือที่ถือฝ้ายก็ดึงฝ้ายออกไป
ฝ้ายนั้นจะเป็นเส้นติดอยู่กับเหล็กไน เมื่อจะเอาด้ายออกจากเหล็กไนจะต้องเอามาเปีย (เปียเป็นไม้
อันหนึ่งยาวประมาณศอกเศษ ๆ มีไม้ปะหัวปะท้าย) เอาด้ายนั้นหมุนเปียไปรอบ ๆ เมื่อปลดออก
จากเปียแล้วจึงเอาฝ้ายไปย้อม เมื่อย้อมเสร็จแล้วก็เอาเข้ากงเพื่อกวัก กวักนั้นมีรูปร่างคล้ายตะกร้อ
ยาวประมาณหนึ่งฟุต เมื่อกวักเสร็จก็เอาไปต้ม แล้วจึงนำฝ้ายไปทอเป็นผืนผ้าต่อไป

การเตรียมการทอผ้าแต่เดิมชาวอีสานจะใช้สิ่งที่ทำขึ้นเอง คือ ปลูกต้นฝ้ายสำหรับทอผ้า
ฝ้าย มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเพื่อทำผ้าไหม การเตรียมเส้นฝ้ายหรือเส้นไหมสำหรับทอผ้า
ส่วนมาก จะเตรียมไว้แต่พอใช้เพื่อการทำผ้าถุง ผ้าห่ม สำหรับม้วนหนึ่งเท่านั้น ทั่วไปใช้กันเองใน
ครัวเรือนกระทั่งปัจจุบันนี้ก็ตาม การเตรียมเส้นฝ้ายหรือเส้นไหมก็จะเตรียมไว้ตามปริมาณเท่าเดิม
คือ เพื่อ การทอผ้าถุง ผ้าห่ม ทั่วไปใช้เอง บางบ้านอาจจะมีการทอเพื่อไว้ขายบ้าง แต่ก็ยังคงเป็น
อุตสาหกรรมเล็ก ๆ ในครัวเรือน นอกเสียจากว่าจะมีนักลงทุนเพียงไม่กี่รายที่ได้ไปลงทุนว่าจ้าง
เหมาให้ทำ เป็นจำนวนมาก (รุ่งจิรัฐ หุตะเจริญ และคณะ, 2532 : 67)

การทอผ้า

การทอผ้าจะทำหลังจากฤดูกาลเก็บเกี่ยว ประมาณเดือน 3 ถึงเดือน 5 รวมเป็นเวลา
ประมาณ 3 เดือน ภายในระยะเวลาที่ ผู้ที่ว่างจากงานโดยเฉพาะผู้หญิงก็จะหางานทำในยามว่าง เช่น
การทำสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ทั่วไปใช้กันในการช่างหน้า โดยเฉพาะปัจจัยสี่อันได้แก่ ผ้าห่มหมอน
เสื่อผ้า เป็นต้น การทำผ้าถุง ผ้าห่ม แต่เดิมได้ชาวบ้านใช้สิ่งของที่ทำขึ้นเอง โดยเฉพาะฝ้ายซึ่งได้
ปลูกกันไว้แต่พอใช้ในการทำผ้าถุง ผ้าห่ม (ต้าหูก) สำหรับม้วนหนึ่งเท่านั้น หากได้ปลูกไว้สำหรับ
ขายไป (ทรงพันธ์ วรรณมาศ, 2534 : 1)

การทอผ้าพื้นเมืองของไทยมีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน (Cottage Industry)
คือ เป็นแบบ ปลูกฝ้าย ปั่นด้ายเองและทอเป็นผ้าเพื่อประโยชน์ใช้สอยในครัวเรือน (Home Spun)

พื้นฐานของการทอผ้าพื้นเมืองก็คือ ทอเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน อาทิเช่น ที่นอน หมอน มุ้ง ผ้าห่ม ฯลฯ และสำหรับเครื่องนุ่งห่มนั้นคนสมัยก่อนจะแยกประเภทชัดเจน โดยจะทอเนื้อผ้าให้ต่างกัน และเขาจะไม่ใช้ปะปนกันระหว่างผ้าสำหรับนุ่งและผ้าห่ม คือจะไม่นำผ้านุ่งไปห่ม หรือนำผ้าห่มไปนุ่งเป็นอันขาด นอกจากนี้ก็จะมีผ้าที่ใช้ในงานพิธีอีกประเภทหนึ่ง ผ้าประเภทนี้จะทอต่างไปจากผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งมุ้งจะให้ความแข็งแรง ทนทาน จึงนิยมใช้ผ้าฝ้ายและไม่นิยมทำลวดลายประดับมากนัก ส่วนผ้าที่ใช้ในงานพิธีต่าง ๆ จะต้องทำด้วยความประณีต มีลวดลาย ตกแต่งประดับประดางดงามเป็นพิเศษ

หลักในการทอเบื้องต้น การทอผ้าเป็นงานหัตถกรรมที่เก่าแก่มากที่สุดในโลกงานหนึ่ง ถึงแม้ว่าจุดกำเนิดของการทอจะไม่มีกรกล่าวถึงก็ตาม ก็สามารถบอกและค้นพบได้อย่างง่าย ๆ ที่เป็นหลักฐาน เช่น การนำไม้มาขัดกันทำรั้ว หรือทำฝาผนังใช้สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย เป็นต้น ในเมืองไทยเราจะเห็นว่าใช้ไม้ไผ่สาน นอกจากจะทำรั้วสร้างที่อยู่อาศัยแล้ว ยังใช้สานภาชนะและของใช้ต่าง ๆ มากมาย หลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้คือที่มาของการทอนั้นเอง หลักการทอ คือ การทำให้เส้นด้ายสองพวกขัดกันโดยทั้งสองพวกตั้งฉากกัน เส้นด้ายพวกหนึ่งเรียกว่า ด้ายยืนและอีกพวกหนึ่งเรียกว่า ด้ายพุ่ง ทำนองเดียวกับการสานด้วยไม้ไผ่ หรือการสานด้วยกระดาษ ลักษณะการขัดกันของด้ายพุ่งและการสานด้วยไม้ไผ่ หรือการสานด้วยกระดาษ ลักษณะการขัดกันของด้ายพุ่งและด้ายยืนจะ

ขัดกันแบบธรรมดาหรือกำหนดให้เป็นลายอื่น ๆ ก็ได้ (ยูพินศรี สายทอง, 2544 : 1 - 3)

การทอผ้าเป็นอุตสาหกรรมภายในบ้าน อันเป็นหน้าที่ของผู้หญิงชาวพื้นเมืองที่มักจะใช้เวลาว่างหลังจากการเก็บเกี่ยวทอผ้าห่ม สำหรับไว้ใช้ในครอบครัวหรือทอไว้สำหรับถวายพระในเทศกาลต่าง ๆ ได้อย่างงดงามผ้าที่ทอส่วนใหญ่จะนำไปทำเป็นหมอน มุ้งและผ้าห่ม ซึ่งล้วนเป็นเครื่องใช้สำคัญในครัวเรือนทั้งสิ้น การทอผ้าชี้ให้เห็นว่าอาชีพทอผ้าด้วยมือของไทยเรานั้นยังเป็นที่นิยมของประชาชนอยู่มาก ถึงแม้ว่าราคาจะสูงบ้างก็ตาม ทั้งนี้เพราะคุณสมบัติหลายอย่างที่การทอผ้าด้วยมือมีความเหนือกว่าผ้าโรงงาน การทอผ้าจะแยกวัสดุตามประโยชน์ใช้สอย เช่น ผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันจะใช้ด้ายที่ทำจากฝ้าย มาทอเพราะมีความทนทาน ไม่มีลวดลายตกแต่งมาก ความงดงามอยู่ที่การสอดด้ายสีทำลวดลาย การทอแต่ละผืนไม่อาจเสร็จได้ในเวลาอันรวดเร็ว ต้องใช้เวลานาน เพราะเป็นงานประณีตและต้องใช้เวลาว่างหลังจากทำงานอื่นแล้ว วิชาทอผ้าเป็นวิชาที่อาศัยความชำนาญถ่ายทอดกันต่อ ๆ มาให้กับลูกหลานในครัวเรือน (ศิริ ภาสุก, 2544 : 66)

การทอผ้า เป็นศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของไทยอย่างหนึ่งที่มีแพร่หลายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ และในแต่ละภาคก็มีวิธีการและลักษณะเฉพาะของถิ่นที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ ผิดแผกแตกต่างกันไป ภาคอีสานเป็นภาคหนึ่งที่มีการผลิตผ้าชนิดต่าง ๆ ด้วยการทอด้วยมือ

อย่างกว้าง ๆ และวิธีการต่าง ๆ ที่ทำกันอยู่ในปัจจุบันเป็นการสืบทอดและพัฒนามาจากโบราณเป็นเวลานานร้อยพันปีก็ได้ สำหรับการทอผ้าในภาคอีสานในปัจจุบันมีเอกลักษณ์ และลักษณะเฉพาะถิ่นมาเป็นเวลานาน และลักษณะดังกล่าวนี้อาจเกิดขึ้นจากแรงผลักดันที่อยู่บนพื้นฐานของขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ

ในชนบทมีการทอผ้าเกือบทุกแห่งมากบ้างน้อยบ้างตามฤดูกาล โดยทั่วไปทอผ้ามากหลังจากเสร็จงานนา ผู้ทอมีทั้งหญิงสาวและผู้มีอายุ จากหลักฐานโบราณคดียุคบ้านเชียงทำให้ทราบว่าการทอผ้าเป็นชุมชนอีสานปัจจุบันมีการทอผ้าพิมพ์ผ้ามาช้านาน โดยผ้าในยุคนั้นเป็นผ้าพื้นขาว ย้อมสีเข้ม เช่น สีนํ้าเงิน สีดำ สีแดง และจากหลักฐานที่ปรากฏบนลูกกลิ้งดินเผาทำให้ทราบว่าการทอผ้าจะเป็นเกี่ยวกับลายเส้น ลายน้ำ ต่อมาพัฒนาเป็นลายขดและลายเครือเถาวัลย์ตามลำดับ ลายผ้าอีสานที่เห็นกันทั่วไป มีทั้งลายเรขาคณิต ลายที่มาจากธรรมชาติ และลายที่จินตนาการจากแรงบันดาลใจทางศาสนา คติความเชื่อ (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2527 : 19 - 23)

การทอผ้าสรุปได้มี 2 วิธี ดังนี้

1. ทอที่กระตุกเอาฟืมเข้าเครื่องทอซึ่งมีวิธีคือ ใช้เท้าเหยียบไม้ที่มีสายโยงทำให้แยกเป็นช่อง มือขวาดึงสายกระตุกจะทำให้กระสวยร่อนไปตามช่องนั้น แล้วเอามือซ้ายจับฟืมกระแทกเข้ามาเพื่อทำให้เส้นฝ้ายที่ติดกับกระสวยแน่น ถ้ากระแทกไม่แรงเนื้อผ้าฝ้ายก็จะไม่แน่น การทอที่กระตุกนี้ มือซ้ายขวาและเท้าจะต้องสัมพันธ์กันเป็นจังหวะ ถ้าไม่เช่นนั้นฝ้ายที่ติดกับกระสวยจะขาดทำให้เนื้อผ้าฝ้ายไม่เรียบเท่าที่ควร

2. ทอมือ มีวิธีการเหมือนกับที่กระตุกเกือบทุกอย่าง ต่างกันตรงที่ว่า ก็มือน้องใช้มือพุ่งกระสวยฝ้ายสลับไปมาซ้ายขวา คือ ถ้ามือซ้ายพุ่งกระสวย มือขวาก็ต้องจับฟืมกระแทกกลับสลับไปมาอย่างนี้เรื่อยไป (สมหวัง คงประยูร, 2522 : 230)

การย้อมสี

การย้อมสีไม่ปรากฏหลักฐานบันทึกไว้นแน่ชัด แต่ก็ปรากฏหลักฐานที่พอจะสืบค้นได้บ้างว่า มนุษย์ชาติรู้จักตกแต่งเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายด้วยสี ไม่ว่าจะเป็นการย้อม การเขียนหรือการทำให้เกิดลวดลายด้วยวิธีอื่นเป็นเวลามากกว่า 5,000 ปี ศิลปะนี้ได้เจริญพัฒนายิ่งขึ้นทุกที จากการย้อมสีซึ่งได้จากพืช สัตว์ และโลหะมาเป็นสีสังเคราะห์ จากการย้อมและเขียนลายด้วยมือ เป็นการพิมพ์ด้วยแม่พิมพ์ไม้แล้วเป็นพิมพ์ด้วยเครื่องจักรผลิตได้หลายพันหลา (อัจฉราพร ไคละสูตร, 2525 : 1) การย้อมสีเส้นด้ายจะย้อมจากสีที่ได้จากธรรมชาติหรือสีทางวิทยาศาสตร์ก็ได้ การย้อมสีที่ได้จากธรรมชาติจะมีการคงทนไม่ซีดจางเมื่อใช้ไปนาน ๆ

สีที่ได้จากธรรมชาติส่วนมากจะได้จากส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้ เช่น เปลือก แก่น ราก และผล เป็นต้น สีที่ได้จากส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้มีดังนี้ คือ สีแดง ได้จากรากยอ สีเหลือง ได้จากขมิ้น แก่นต้นแข สีทองอ่อน ได้จากแกลง (มะพูด) สีเขียว ได้จากใบหูกวาง เปลือกสมอ การย้อมสีธรรมชาติสรุปได้ว่า สีธรรมชาติดั้งเดิมที่ผู้หญิงอีสานใช้สืบทอดกันมามีสีหลัก ๆ คือ สีดำจากผลมะเกลือ สีน้ำเงินจากต้นคราม สีเหลืองจากต้นแขและแก่นขนุน สีแดงจากครั่ง นอกจากนี้ สีธรรมชาติที่ผู้หญิงอีสานในปัจจุบันใช้มีหลากหลายออกไปจากเดิม เช่น สีน้ำตาลจากเปลือกต้นประดู่ เปลือกต้นแดง เปลือกต้นมะขามเทศ สีเหลืองอมเขียวจากใบหูกวาง เปลือกต้นมะม่วงน้อย เปลือกต้นเพกา หรือสีเทาจากยูคาลิปตัสเปลือกต้นกะบก เป็นต้น ผ้าไหมเหยียบเป็นผ้าที่ทอด้วยฝ้าย เนื้อหนา เรียกว่าผ้าเหยียบหรือผ้าสี่เขา หกเขา ทำเป็นลายดอก อาทิ ลายสอง สายดอก (ดอกแก้ว) ในสมัยโบราณการทอผ้าจะใช้เพียงสองสีคือ สีฝ้ายจากธรรมชาติ (สีขาวนวล) กับสีครามทุกครัวเรือน

การย้อมด้วยสำหรับผ้าทอมือ ให้ได้สีแดงจากรากของต้นยอ โดยนำเอารากของต้นยอที่แห้ง เลือกเอารากที่แก่เพื่อจะได้ให้มีสีที่เข้มนำมาหั่นเป็นแว่น ๆ หรือสับเป็นชิ้นเล็ก ๆ หลังจากนั้นนำเอาไปต้มให้เดือดกับน้ำสะอาด ประมาณครึ่งกิโลกรัมที่รากของต้นยอจะออกมาผสมกับน้ำเป็นสีแดงคล้ำ จึงยกกลงกรองเอาแต่น้ำสีเท่านั้น จากนั้นนำผ้าที่เตรียมไว้ไปชุบน้ำให้เปียก บิดให้หมาดเสียก่อน แล้วจึงนำลงไปแช่ในน้ำสีแดงจากรากยอประมาณ 30 นาที หรือมากกว่านั้นแล้วกวาดด้วยไม้พายไป ๆ มา ๆ เพื่อให้สีแดงจากรากยอได้ซึมเข้าไปในเส้นด้ายอย่างทั่วถึง แล้วจึงนำผ้าที่ย้อมขึ้นบิดให้หมาด ๆ แล้วนำไปล้างในน้ำสะอาด จากนั้นจึงนำเอาผ้าที่ล้างสะอาดไปตากให้แห้ง ผ้าที่ย้อมก็จะเป็นสีแดงตามต้องการ (ทรงพันธ์ วรรณมาศ, 2534 : 12)

การย้อมด้วยสำหรับผ้าทอมือ ให้ได้สีเขียวจากเปลือกต้นมะริดไม้ (เพกา) นำเปลือกเพกาที่สับเป็นชิ้นเล็ก ๆ แล้ว มาต้มประมาณ 20 นาที ตักเอาเปลือกต้นมะริดไม้ ออก เติมน้ำที่ได้จากการคั้นเอาแต่น้ำมะเกลือ ใส่ปูนขาวและใบส้มป่อยลงไปด้วย ตักเอาใบส้มป่อยออกจากถังจะได้สีน้ำขุ่นที่ต้องการ ต้มเข้ดด้วยในน้ำขุ่นที่เตรียมไว้ข้างต้นเป็นเวลา 20 นาที จึงนำออกมาซัก

และตากให้แห้งจะได้สีเขียวตามที่ต้องการ (สุพัตรา จิรนนทนภรณ์, 2537 : 178)

การย้อมด้วยสำหรับผ้าทอมือ ให้ได้สีเข้วยดองอ่อนจากรากของแกลง (มะพูด) โดยนำเอารากแกลงมาผ่าให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ ตากแดดให้แห้งนำมาต้มเคี่ยวไว้ประมาณสัก 3 - 4 วัน จึงเอาน้ำที่ต้มเคี่ยวแล้วมากรองเอาแต่น้ำสี นำเอาผ้าที่เตรียมไว้ลงไปย้อม หลังจากนั้นล้างด้วยน้ำสะอาด อีกหนหนึ่ง เมื่อได้สีตามต้องการจึงเอาขึ้นราวตากแดดให้แห้ง (ทรงพันธ์ วรรณมาศ, 2534 : 13)

การข้อมด้ายสำหรับผ้าทอมือ ให้ได้สีดำจากลูกมะเกลือ โดยนำลูกมะเกลือที่ได้สด ๆ มาแช่น้ำไว้เพื่อให้เก็บได้เป็นเวลานาน ในการเตรียมน้ำข้อม นำลูกมะเกลือที่ได้แช่น้ำทิ้งไว้ให้น้ำปริมาณที่ต้องการมาโหลกลงในครกให้ละเอียดพร้อมกับใบหญ้าหอมเกี่ยว จากนั้นนำไปแช่ในน้ำค้างกรองเอากากออก จะได้น้ำข้อมตามที่ต้องการ ในการข้อมนำเช็ดด้ายที่จะข้อมมาจุ่มลงในน้ำข้อมแล้วบีบช่วยด้วยมือ เพื่อให้สีเข้าไปโดยทั่วถึงจนได้สีที่ต้องการ จึงบิดพอหมาด ๆ แล้วนำไปทาบแล้วตากให้แห้ง (สุพรรณ จิรนนทนารถณ์, 2537 : 178)

การข้อมด้ายสำหรับผ้าทอมือ ให้ได้สีดำจากลูกกระเจาย นำเอาผลของกระเจายที่แก่มาป่นให้ละเอียด เอาไปแช่น้ำทิ้งไว้ประมาณ 30 นาที ถึง 1 ชั่วโมง จนกว่าจะได้น้ำสีดำ นำมากรองเอาแต่สี แล้วนำฝายลงข้อมโดยทิ้งไว้สักพักหนึ่งในหม้อสี คั้นคว่ำสีติดฝายดีแล้วจึงยกเอาฝายขึ้นมาล้าง เข้าราวตากแดดจนแห้ง (ทรงพันธ์ วรรณมาศ, 2534 : 14)

การข้อมด้ายสำหรับผ้าทอมือ ให้ได้สีชมพูจากต้นมหาภาพและต้นฝางนำเปลือกต้นมหาภาพที่สับละเอียด แล้วมาต้มในน้ำเดือดเป็นเวลา 1 ชั่วโมง ตักเอาเปลือกมหาภาพออกเติมไม้ฝางซึ่งผ่าเป็นชิ้นเล็ก ๆ แล้วลงไปและต้มให้เดือดเป็นเวลา 1 ชั่วโมง เติมน้ำต้มข้อมลงไป 1 กำมือ ต้มต่อไปอีกเล็กน้อยจึงตักเอากากออก เติมน้ำค้างลงไป ก็ได้น้ำข้อมสีชมพูที่ต้องการนำเช็ดด้ายที่จะข้อมมาต้มในน้ำข้อมที่เตรียมไว้ข้างต้นเป็นเวลา 20 - 30 นาที จนได้สีที่ต้องการจึงนำออกมาซักสัปดาห์ให้เส้นด้ายกระจายตัว แล้วตากให้แห้งจะได้เส้นด้ายสีชมพูที่ต้องการ (สุพรรณ จิรนนทนารถณ์, 2537 : 179)

การข้อมด้ายสำหรับผ้าทอมือ ให้ได้สีเหลืองจากแก่นต้นแข โดยการนำเอาแก่นต้นแขมาตากให้แห้ง นำมาผ่าให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ ใส่หม้อต้มกับน้ำสะอาดจนเดือด ถ้าปรากฏเป็นสีเหลืองเข้ม จึงยกกลง แล้วนำเอาน้ำสีมากรองให้ขึ้นแขออกจากน้ำสีหม้อแรก เอาแขที่กรองหม้อแรกไปใส่หม้อน้ำ ต้มต่อไปจนได้น้ำสีจากแขซึ่งสีอ่อนกว่าน้ำสีหม้อแรก ทำแบบเดียวกันจนครบ 3 ครั้ง ก็ได้น้ำสีเหลืองเป็น 3 หม้อ ตั้งแต่สีอ่อนที่สุดจนถึงสีแก่ที่สุด นำด้ายที่เตรียมไว้แล้วต้มลงในน้ำสีเหลืองอ่อนที่สุดในหม้อสาม แล้วกว่นไปกว่นมาเพื่อให้สีซึมเข้าในเส้นด้ายได้ทั่วถึงไม่ให้ด้ายต่างแล้วยกขึ้น จากหม้อที่สามบิดพอหมาดนำไปจุ่มลงในหม้อที่สอง และหม้อแรกทำแบบเดียวกันจนครบทั้ง 3 หม้อ นำมาซักน้ำสะอาดจนสีไม่ตก จึงนำมากระแทกเพื่อให้ด้ายแตกออกจากกันแล้ว

นำไปตากให้แห้ง (ทรงพันธ์ วรรณมาศ, 2534 : 14)

การข้อมด้ายสำหรับผ้าทอมือ ให้ได้สีครามจากใบต้นคราม โดยเด็ดกิ่งครามที่มีใบติดอยู่มาแช่น้ำไว้ 2 วัน แล้วแยกเอาน้ำออกมาทำน้ำข้อม ใส่ปูนขาวลงในน้ำข้อมจะเกิดฟอง ทิ้งไว้ให้ตกตะกอนและรอนฟองดับ จึงกรองเอาตะกอนหยาบทิ้ง นำที่เหลือมาหมักเพื่อเก็บไว้ใช้ต่อไป

ต้มน้ำข้อมที่หมักไว้นั้นในปริมาณที่ต้องการ มาลงหม้อดินที่จะทำการข้อม เติมน้ำค้างซึ่งได้มาจาก
จี๊ด้านมะขาม ลูกมะกรูดที่ผ่าซีก มะขามเปียก เหล้าขาวและน้ำตาลอ้อยต้องต้มขจัดสิ่งสกปรก
แล้วลงไปข้อมด้วยการจุ่มและบิดไปเรื่อย ๆ จนได้สีที่ต้องการ เมื่อข้อมเสร็จแล้วนำมาสัดคให้
เส้นด้ายกระจายตัวจากกัน จากนั้นจึงนำไปตากให้แห้งสนิทเป็นอันเสร็จสิ้นการข้อม (สุพัตรา
จิรนนทนภรณ์, 2537 : 179)

การข้อมด้ายสำหรับผ้าทอมือให้ได้สีม่วงจากผลลูกหว้า โดยนำผลลูกหว้าที่สุกแล้วมา
กั้นเอาน้ำเอาน้ำที่กั้นไปต้มประมาณ 1 - 2 ครั้ง เพื่อไม่ให้สีเปลี่ยนแปลงแล้วกลงมากรองให้
สะอาด นำเอาฝ้ายลงไปคนคะเนดูว่าสีเข้ากันดีจึงยกขึ้นดู ถ้าหากว่าสีติดทั่วกันทั้งหมดแล้วจึงนำไป
ซักน้ำสะอาด บิดเข้าใส่ราวตากแดดให้แห้ง

การข้อมด้ายสำหรับผ้าทอมือให้ได้สีเขียวอ่อนจากใบหูกวาง โดยใช้ใบหูกวางที่มี
สีเขียวมาโขลกให้ละเอียด แล้วกั้นเอาน้ำมากรองให้สะอาดยกขึ้นต้มให้เดือด เอาด้ายลงข้อมจะได้
สีเขียวด้ายสีเขียวอ่อน จึงนำไปซักน้ำสะอาดบิดเข้าใส่ราวตากแดดให้แห้ง

การข้อมด้ายสำหรับผ้าทอมือให้ได้สีเขียวจากเปลือกสมอ โดยเอาเปลือกสมอมาต้ม
เดี่ยวในหวงวดพอควรแล้วรินเอาแต่น้ำใส่ในหม้อดิน ขณะที่สียังร้อนอยู่เอาด้ายที่ต้องการข้อมลงมาต้ม
แล้วนำมาซักน้ำสะอาด บิดเข้าใส่ราวแล้วตากแดดให้แห้ง

การข้อมด้ายสำหรับผ้าทอมือให้ได้สีเหลืองจากหัวของขมิ้นชัน โดยเอาหัวขมิ้นชัน
มาล้างน้ำให้สะอาดแล้วโขลกให้แตกละเอียด นำมาคั้นเอาน้ำไว้แล้วกรองให้สะอาด หลังจากนั้น
นำด้ายที่จะข้อมลงชุบน้ำและบิดให้แห้ง จึงนำลงมาข้อมในน้ำที่กรองจะได้สีเหลือง แต่ถ้าหากว่า
จะให้สีติดด้ายแน่นควรจะใช้น้ำมะนาวผสมลงไปในส่วนที่จะข้อมด้วย ก็จะได้สีเหลืองที่ติดแน่น
ตามต้องการ (ทรงพันธ์ วรรณมาศ, 2534 : 15)

ลายผ้า

ลายผ้ามีความสัมพันธ์กับชาวอีสานในด้านศาสนา สังคม ประเพณีและสร้างลักษณะนิสัย
ที่ดี รูปแบบของลายประกอบด้วย จุด เส้นตรง รูปสามเหลี่ยม และรูปสี่เหลี่ยมซึ่งลายจะเรียกตาม
ส่วนประกอบของพืชตามสิ่งที่มีรูปแบบเหมือนกัน และเรียกตามจินตนาการชื่อลาย เช่น ลายหน่วย
ลายดอก ลายขอ ลายกาบ ลายผสมและลายธรรมชาติ (มูณี พันทวี, 2532 : 132 - 137) จาก
ความหลากหลายของลวดลายบนผืนผ้าของชาวบ้านที่ถูกผสมผสานกันอย่างกลมกลืนของลวดลาย
ดั้งเดิม และลวดลายใหม่เข้าด้วยกัน แต่ก็ยังคงรากฐานทางลวดลายเก่าซึ่งเป็นลาย พื้นฐานของผ้า
ไม่ว่าจะเป็นลายขอตรง ลายหมากจับ ลายกนกน้อยห้า ลายดอกแก้วและลายขอ (ฉัตรชัย แฝงสาเคน,
2538 : 156) ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าทอสามารถบอกให้ทราบถึงแหล่งที่มา และวิวัฒนาการของ

แนวความคิดในการเลือกใช้วัสดุหลาย รวมทั้งหลักฐานอ้างอิงถึงสภาพความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม ประเพณีพื้นบ้านอีสาน

การพัฒนาหัตถกรรมในครัวเรือนสู่ธุรกิจชุมชน

ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบทก่อให้เกิดรายได้ กล่าวคือไม่มีสินค้าหัตถกรรมพื้นบ้านชนิดใดที่ผลิตแล้วไม่มีตลาดหรือขายไม่ออก ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นปัญหาของการผลิตไม่ทันกับความต้องการของตลาดด้วยซ้ำ ปัญหาหลักที่ผู้ผลิตหัตถกรรมกำลังประสบอยู่ในปัจจุบัน คือ

1. ปัญหาของการขาดแคลนผู้สนใจที่จะสืบทอดความรู้ ความชำนาญด้านหัตถกรรม เนื่องจากค่านิยมของชุมชนรุ่นหลังเปลี่ยนไป มีการเปลี่ยนอาชีพ และการอพยพแรงงานเข้าสู่เมืองมากขึ้นทำให้แรงงานและศักยภาพในการผลิตในชนบทมีน้อยลง ซึ่งเป็นข้อนำวิถกมากที่สุดถึงกระนั้นหัตถกรรมบางอย่างก็ยังเป็นจุดสนใจของคนรุ่นหลังอยู่น้อย เช่น หัตถกรรมเครื่องเงินของบ้านป่าอ่าว จังหวัดอุบลราชธานี หัตถกรรมเครื่องเงินบ้านโชค บ้านเขวา จังหวัดสุรินทร์ หัตถกรรมทำพื้บ้านเขื่อง จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นต้น ซึ่งหัตถกรรมดังกล่าวก่อนข้างจะให้ผลตอบแทนสูง มีความต้องการของตลาดมากในปัจจุบัน แต่ในหมู่บ้านหัตถกรรมโดยทั่วไปแล้วผู้ที่ทำการผลิตมักจะมีอายุเกิน 30 ปีขึ้นไปและจะเป็นผู้ที่อยู่ในวัย 40 - 65 ปี เป็นส่วนมาก

2. ปัญหาด้านวัตถุดิบ นับได้ว่าเป็นปัจจัยหลักที่จะทำให้การผลิตไม่ได้คุณภาพ ปริมาณและความสม่ำเสมอตามความต้องการของตลาด เช่น ไม้ไผ่ขาดแคลนมากในภาคอีสานถึงขนาดที่มีการนำเข้าจากประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้มีราคาแพงขึ้นกว่า 100 % ภายในช่วงเวลาไม่ถึง 5 ปี เหล็ก ทองเหลือง เงิน สลัวหายากขึ้น แพงขึ้น ต้องมีการสั่งจัดซื้อล่วงหน้า การขนส่งไกลจากแหล่งผลิต เช่น ต้องมีการจัดซื้อจากกรุงเทพฯ เพื่อนำไปใช้ที่อำเภอโขงเจียมจังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น นอกจากนี้ ปัจจัยการผลิตอื่น ๆ เช่น ถ่าน ฟืน หาได้ยากและมีราคาแพงมาก หนุ่นที่ใช้ทำหมอนสามเหลี่ยมที่บ้านศรีฐาน จังหวัดยโสธร ต้องสั่งจากกรุงเทพฯ หรือต้องไปรับซื้อจากต่างจังหวัด เป็นต้น การขาดแคลนวัตถุดิบนี้ จะเกิดจากการขาดแคลนเพราะมีการแข่งขันกันซื้อระหว่างผู้ผลิตเท่านั้น แต่ยังเป็นปัญหาของการผลิตทดแทนอีกด้วย

3. ในแง่ของชาวบ้าน การแพร่กระจายของระบบทุน และการบริหารจัดการแบบระบบอุตสาหกรรม ซึ่งจัดการโดยคนภายนอก เป็นการบั่นทอนศักยภาพและทรัพยากรของการพัฒนาชนบทอีกรูปแบบหนึ่ง เพราะผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจะถูกนำออกจากหมู่บ้านหมดสิ้น หัตถกรรมจะไม่เป็นพื้นฐานชีวิตส่วนหนึ่งของคนชนบทที่มีการสะสมเหมือนครั้งอดีต ชาวบ้านจะ

กลายเป็นแรงงานรับจ้างเท่านั้น ฉะนั้น แม้ว่าธุรกิจหัตถกรรมหรือธุรกิจชุมชนจะก้าวหน้าในแง่สถิติ หรือมูลค่าของสินค้าในการส่งออก แต่ชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ผลิตจะได้รับผลประโยชน์เพียงแต่น้อย

4. หัตถกรรม ถ้าตกอยู่ในระบบอุตสาหกรรม ความมีคุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรม จะได้รับการเอาใจใส่น้อยลง จะมุ่งผลิตสินค้าที่เป็นที่นิยมของตลาดมากขึ้น จิตวิญญาณของคำว่า หัตถกรรมพื้นบ้านจะไม่ได้รับการเอาใจใส่จากผู้ผลิตเท่าที่ควร เพราะผู้ผลิตไม่ได้เป็นเจ้าของ ผลผลิตที่สะท้อนวิถีชีวิตของผู้ผลิตเองแต่อย่างใด เปรียบเสมือนภาพเขียนโดยจิตรกรกับภาพถ่าย

ชูศักดิ์ เพรสคอตท์ และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนางานหัตถกรรมพื้นบ้าน เพื่อการสร้างงานและรายได้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” และได้รายงานผลการวิจัยไว้ในบทความย่อ ดังนี้

1. งานหัตถกรรมที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะสนับสนุนและส่งเสริมให้เป็นอาชีพหลักต่อไปได้ โดยถือเกณฑ์ทางด้านการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น ความสามารถของประชาชน เงินทุน การสร้างรายได้ และตลาดสินค้าหัตถกรรมมี 3 ประเภท ได้แก่ งานทอผ้า ทอเสื่อ และจักสาน

2. การดำเนินการผลิตสินค้าหัตถกรรมส่วนใหญ่จะทำภายในตัวบ้านใช้เครื่องมือและอุปกรณ์อย่างง่าย ๆ วัตถุดิบก็หาซื้อหรือผลิตได้ในหมู่บ้าน เงินทุนที่ใช้หมุนเวียนในการผลิต ประมาณครัวเรือนละ 200 - 500 บาท และใช้แรงงานประมาณครัวเรือนละ 2 - 3 คน ทำการผลิตในช่วงหลังฤดูการเกษตร ประมาณ 4 - 6 เดือนต่อปี มูลค่าการผลิตสำหรับงานจักสานครัวเรือนละ 3,000 - 15,000 บาทต่อปี งานทอเสื่อครัวเรือนละ 4,000 - 10,000 บาทต่อปี และงานทอผ้า ครัวเรือนละ 1,500 - 36,000 บาทต่อปี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนแรงงานเวลาที่ทำงานและชนิดของสินค้าที่ผลิต

3. การผลิตสินค้าหัตถกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยังประสบปัญหาอยู่อีกหลายประการ ได้แก่ การขาดแคลนวัตถุดิบ วัตถุดิบยังมีราคาสูง แรงงานมีความรู้ความสามารถในการผลิตต่ำ ขาดแคลนเงินทุนที่จะนำมาใช้จ่ายทางการผลิต

4. ตลาดสินค้าหัตถกรรมแคบ ทำให้ผู้ผลิตต้องเป็นผู้รับราคาทั้งทางด้านราคาวัตถุดิบ และราคาผลิตภัณฑ์ ขาดศูนย์พาณิชย์เพื่อจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมโดยเฉพาะในแต่ละจังหวัด

5. แนวทาง และมาตรการในการพัฒนางานหัตถกรรมพื้นบ้าน เพื่อการสร้างงานและรายได้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ต้องดำเนินการให้ครบวงจร และร่วมกันระหว่างภาครัฐบาลและเอกชน กล่าวคือควรส่งเสริมการปลูกไม้ไผ่ พัฒนาหนองน้ำเพื่อปลูกกก ส่งเสริมการปลูกหม่อน เพื่อเลี้ยงไหมจะได้มีวัตถุดิบใช้ตลอดปี ส่งเสริมการพัฒนาฝีมือแรงงาน การนำเครื่องมืออุปกรณ์ที่ทันสมัยเข้ามาใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ และการจัดตั้งศูนย์พาณิชย์ประจำจังหวัด เพื่อขยายตลาดสินค้าหัตถกรรมให้กว้างขวางขึ้น ตลอดจนการส่งเสริมการวิจัยด้านการผลิตและการตลาดเพื่อผลิตสินค้าให้ตรงกับความต้องการของตลาด (ชูศักดิ์ เพรสคอตท์ และคณะ, 2533 : 3)